Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused
Kõrgem Sõjakool
Strateegia õppetool

MART ILVES
10. põhikursus

EESTI ÕHUKAITSE ARENG 1992-2008

Lõputöö

Juhendajad
Major Gert Treu
Leitnant Mika Raudvassar

Tartu 2009

REFERAAT

Töö autor: Mart Ilves, kadett

Töö pealkiri: EESTI ÕHUKAITSE ARENG 1992-2008

Juhendajad: Gert Treu, major; Mika Raudvassar, leitnant

Töö tüüp: Põhikursuse lõputöö

Lehekülgede arv: 48

Kirjanduse ja allikmaterjalide arv: 100

Tabelite arv: -

Jooniste arv: -

Lisade arv: 4

Töö kirjutamise keel: eesti keel

Märksõnad: Õhukaitse, õhutõrje, õhuseire, õhuvägi, õhutõrjekahur, areng.

Teema valiku põhjendus: Eestis puudub siiamaani selge ülevaade sellest, millega tegeleti õhukaitse loomisel ja arendamisel alates taasiseseisvumisest kuni tänapäevani. Käesolev uurimustöö koondab kokku õhukaitse arengu Eestis ajavahemikul 1992-2008.a. Teema valikul sai määravaks autori isiklik huvi Eesti õhukaitse ja -tõrje vastu tervikuna.

Uurimistöö objekt: Eesti õhukaitse kujunemine aastatel 1992-2008.

Uurimistöö eesmärk: Kirjeldada Eesti õhukaitse arengut ja seda mõjutanud tegureid aastatel 1992-2008.

Uurimustöö metoodika: Meetodiks on valitud töö arhiivmaterjalidega. Uurimustöö autor kirjeldab erinevaid protsesse Eesti õhukaitse ajaloos ning selgitab nende toimumise põhjuseid. Teiseks meetodiks on intervjuu. Uurimustöö käigus intervjueeriti õhukaitse loomist ja arengut oluliselt mõjutanud kaitseväelasi ja Kaitseministeeriumi hangete osakonna nõunikku, kelle hinnangute ja meenutuste alusel autor üritab selgitada õhukaitse arengus toimunud protsesside põhjuseid. Kõnealune uurimustöö annab hea aluse uurimaks tulevikus süvendatult kaasaja Eesti õhutõrje ja -kaitse sisulisi ning strateegilisi küsimusi. Omakorda sisaldab uurimustöö mõne teise vaatenurga alt tehtavatele uurimustöödele vajalikku teoreetilist baasi.

Annotatsioon: Eesti õhukaitse areng pärast taasiseseisvumist on tugevalt seotud kogu Eesti riigi, sealhulgas ka kaitsejõudude arengu ja arendamisega. Selle lühikese aja jooksul, mil Eesti on olnud taasiseseisev, on õhukaitse valdkonnas tehtud suuri pingutusi, et tõsta selle efektiivsust sõjaajal. Eesti õhukaitse arengut on mõjutanud mitmed asjaolud**:** alates rahapuudusest ja inimestevahelisest võimuvõitlusest ning poliitilisest ebakompetentsusest kuni õhukaitse tähtsuse alahindamise ja pikaajalise otsustusvõimetuseni.

Diplomitöö käsitleb kolme erinevat perioodi ning antud perioodidest igaüks algab Eesti õhukaitsele olulise verstapostiga. Perioodid on jaotatud järgmistesse ajavahemikesse: aastad 1992-1995, aastad 1996-2003 ning aastad 2004-2008.

Uurimustöö käigus puutus autor kokku probleemiga, mis seisnes nii teoreetilise kui ka allikmaterjali vähesuses. Nimelt pole ei Eesti Riigiarhiivis ega Ajalooarhiivis nimetatud perioodi kohta Eesti õhukaitset ja –tõrjet puudutavaid dokumente**.** Samas on autor teinud uurimustöö lugejale huvitavaks ja informatiivseks, lisades töösse õhukaitse ja -tõrje arenguga seotud olnud kõrgete kaitseväelaste, samuti teiste ekpertide selgitusi, arvamusi ning kommentaare.

Allikmaterjalidena on kasutatud peamiselt arhiivimaterjale, mis on saadaval Kaitsejõudude Peastaabi arhiivis, kuhu on kogutud Maaväe staabi arhiivi ja Õhuväe Staabi arhiivi materjalid, samuti on kasutatud ka Kirde Kaitseringkonna arhiivi. KJPS arhiivi puhul puutus töö autor kokku probleemiga, kus konkreetsele säilikule viitamine võib kohati võimatu olla, kuna säiliku asukoht võib muutuda. Töös on kasutatud praktiliselt kõik teemat puudutavast olemasolevast ja kättesaadavast eestikeelsest teaduskirjandusest. Allikmaterjalid on valdavalt eestikeelsed, aga on ka soomekeelseid.

Autor soovib tänada kõiki, kes käesoleva töö valmimise võimalikuks tegid. Eriline tänu juhendajatele, intervjueeritavatele ning arhivaaridele.

SISUKORD

LÜHENDID 5
SISSEJUHATUS 6
1. ÜLEVAADE ÕHUKAITSEST 8
Õhukaitse mõisted ja liigitus 8
1.1.1. Passiivne õhukaitse 9
1.1.2 Aktiivne õhukaitse 9
1.2 Õhukaitse areng maailmas 11
1.3 Eesti Vabariigi õhukaitse ja -tõrje kuni aastani 1940 13
2. PERIOOD 1992-1995 15
2.1. Kaitseväe algusaastad 15
2.2. Üksik Raadiotehniline Õhukaitsepataljon 19
2.2.1. Üksik Raadiotehnilise Õhukaitsepataljoni struktuur ja paiknemine 20
2.2.2. Üksik Raadiotehnilise Õhukaitsepataljoni varustus/relvastus 21
2.2.3. Üksik Raadiotehnilise Õhukaitsepataljoni väljaõpe 24
2.3 Õhuvägi 26
2.3.1. Õhuväe staap 29
2.3.2. Õhuväe tehnika ja varustus 30
2.4 Rahvusvaheline koostöö 31
3. PERIOOD 1996-2003 33
3.1 Õhutõrje-alane koostöö soomlastega: Viro-projekti 34
3.2 Õhutõrjedivisjon 36
3.2.1. Õhutõrjedivisjoni struktuur 36
3.2.2. Õhutõrjedivisjoni varustus/relvastus 37
3.2.3. Õhutõrjedivisjoni väljaõpe 39
3.3 Õhutõrjeväljaõpe Kuperjanovi Üksik-Jalaväepataljonis 40
3.4 Keskpolügooni loomine ja tähtsus õhutõrje seisukohast 41
3.5 Õhuvägi 41
3.5.1. BALTNET 44
3.5.2. Ämari Lennubaas ja Õhuseiredivisjon 44
3.6 Otsus Õhutõrjedivisjoni kolimiseks Tapale 47
5. PERIOOD 2004-2008 49
5.1. Eesti ühineb NATO-ga: muutused Eesti õhukaitse loomisel ja arendamisel 49
5.2 Õhutõrjepataljon tänapäeval 50
5.3 Õhuvägi tänapäeval 50
5.4 Eesti õhukaitse lähitulevik 52
KOKKUVÕTE 54
SUMMARY 55
KIRJANDUS 56
LISA 1 62
LISA 2 63
LISA 3 64
LISA 4 65

LÜHENDID

BALTNET- Balti riikide ühine õhuseiresüsteem

KJ- Kaitsejõud

KJPS- Kaitsejõudude Peastaap

KV- Kaitsevägi

MANPAD- Man-Portable Air Defence Systems (kantavad õhutõrjesüsteemid)

NADC- NATO Air Defence Committee (NATO õhukaitsekomitee)

NATINADS- NATO Integrated Air Defence System (NATO integreeritud õhukaitsesüsteem)

PfP- Partnership for Peace (programm Partnerlus rahu nimel)

RAI- Regional Airspace Initiative (programm Regionaalse õhuruumi initsiatiiv)

RASCC- Regional Air Surveillance and Cooperation Center (Regionaalse õhuseire ja koostöö keskus)

ÕRV- Õhuründevahend

ÕSG- Õhukaitse Suurtükiväegrupp

ÕT- Õhutõrje

ÕTD- Õhutõrjedivisjon

ÕTP- Õhutõrjepataljon

ÕV- Õhuvägi

ÜRÕP- Üksik Raadiotehniline Õhukaitsepataljon

SISSEJUHATUS

Riigid, kes omavad suurt arvu õhuründevahendeid (edaspidi *ÕRV*), kasutavad neid lahingutegevuses laialdaselt ning see sunnib kaitsvat poolt rakendama vastumeetmeid. Erinevate sõdade ajalugu on näidanud, et sõdades on tugev eelis sellel osapoolel, kes valitseb õhuruumi. Sellekohaseid näiteid leiab lähiajaloo relvakonfliktidest mitmeid.

Vahest üks iseloomulikumaid näiteid pärineb 1967.a juunikuust, kui Araabia-Iisraeli sõja käigus sooritasid Iisraeli õhujõud (IAF) ennetava õhulöögi, hävitades esimesel päeval enamuse maapeal paiknevatest araabia riikide õhujõudude arvulises ülekaalus olevatest lennuvahenditest, võimaldades Iisraeli soomusüksustel ja lähiõhutoetuse (CAS) lennuvahenditel otsustavalt purustada arvulises ülekaalus olevad Araabia riikide maaväe üksused. Esimesel päeval purustasid Iisraeli õhujõud 85% Egiptuse õhujõududest ja kogusummana hävitati 410 araabia riikide lennuvahendit, kaotades ise 19 (kõik peale 2-3 maapealsete üksuste tuletegevuse tõttu). See lühike ja terav sõda maksis Iisraelile 40-50 lennukit (enamus maapealsete üksuste tuletegevuse tõttu), seevastu araablaste õhujõud kaotasid umbes 450 lennuvahendit, mis hävitati enamuses maapeal, 60-79 mis hävitati õhus ja umbes 50 kaotati Iisraeli maapealse õhutõrje tegevuse tulemusena (Werrell 1988:138).

Teine näide, mis iseloomustab veenvalt õhujõudude efektiivsust, pärineb Lahesõjast aastast 1991. USA varasemate sõdadega võrreldes oli aga siiski tegemist väga piiratud õhukampaaniaga. Iraagi sihtmärkidele heidetud pommide kogukaal oli pisut alla 90000 tonni, mis võrdub peaaegu kahe kuu pikkuse pommitamisega Teises maailmasõjas või Vietnamis, ent ajaloolased väidavad sellegipoolsest kindlalt, et Lahesõjas kasutati õhujõudu efektiivsemalt. Peamine erinevus 1941., 1971. ja 1991. aasta sõdade vahel oli moodsate lennukite kvalitatiivne üleolek täpsuse osas. USA õhukampaania esialgne plaan kandis nime „Instant Thunder", ning oma olemuselt nägi see ette lühikest, ent otsustavate tagajärgedega õhurünnakut (Finlan 2003:30). Iraagi õhust neutraliseerimise strateegia jagunes kolmeks erinevaks operatsioonifaasiks, mille esmärgiks oli vastase vägede koostöövõime hävitamine ning lahinguvälja ettevalmistamine koalitsiooni maavägede hilisemaks rünnakuks. Faas 1 oli suunatud eeskätt strateegilistele sihtmärkidele alates massihävitusrelvadest ning lõpetades peamiste juhtimiskeskustega. Faas 2 võttis sihikule õhukaitsevõrgu Kuveidis, mis sai hiljem peamiseks operatsioonialaks. Faasis 3 suunati õhurünnakud Kuveidis paiknevate Iraagi maaväeüksuste peale. Õhusõda Iraagi vastu alustati 15. jaanuari[1] kesköösl aastal 1991 (*ibid*:33). Maaväe pealetungiga Iraagile 24. veebruaril 1991 algas operatsiooni „Desert

[1] Laialdasem õhusõda sai alguse 17. jaanuaril 1991.

Storm" neljas faas (*ibid*:46). Võib väita et õhujõudude efektiivse tegevuse tulemusena loodi head eeldused maaväe operatsioonideks.

Eestis on õhukaitse arendamisel võtnud arvesse nii riigi majanduslikku olukorda, geopoliitilist asukohta kui ka teiste riikide õhukaitse-alaseid kogemusi jms. Õhukaitse tehnilise poole arendamisel tuleb vaadelda juba toimunud relvakonflikte ja sõdu ning teha sellest omad järeldused. Maaväe õhutõrje (edaspidi *ÕT*) kontseptsiooni punkt 1b märgib, et lähtuvalt Eesti riigi suhtelisest väiksusest, geograafilisest asukohast ja NATO liikmelisusest on kõige tõenäolisemaks õhuohuks Vene Föderatsiooni lennukid, helikopterid, UAV-d, tiib- ja ballistilised raketid (vt KVJ KK 09.08.2007, nr 198 p 1).

Paraku nõuab tänapäevaste ÕRV-de vastu võitlemine suuri ressursse, mistõttu ei saa Eesti õhukaitse algusaastate puhul rääkida väga tormilisest arengust ÕT-relvastuse koha pealt. Praeguseks hetkeks on toimunud mitmeid suuri muutusi õhukaitse efektiivsuse tõstmise suunas: **t**änaseks päevaks saame öelda, et oleme NATO täieõiguslikud liikmed, meil on Balti riikide ühine õhuseiresüsteem BALTNET, ning Õhutõrjepataljonis (edaspidi *ÕTP*) käivitub 2009. aasta suvel ajateenijate väljaõpe uuele väga lühikese maa rakettrelvasüsteemile Mistral.

Uurimustöös on kirjeldatud peamiselt valdkondi, mis klassifitseeruvad aktiivse õhukaitse mõiste alla. Uurimustöö jaguneb kolme perioodi, millest iga üks algab Eesti õhukaitse arengu seisukohast olulise verstapostiga, perioodid jagunevad omakorda alapeatükkideks. Uurimustöö eesmärk on kirjeldada Eesti õhukaitse arengut aastast 1992 kuni aastani 2008. Uurimustöö meetodiks on töö arhiivimaterjalidega ning intervjuud õhukaitse loomist ja arendamist mõjutanud (eru)kaitseväelastega ning selle ala spetsialistidega.

1. ÜLEVAADE ÕHUKAITSEST

Õhukaitse mõisted ja liigitus

Õhukaitse on tervikliku riigikaitse üks alustaladest. Dokument „Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad" aastast 1996 määratleb ka õhukaitse osa selles: „Riigi kaitsepoliitika on poliitiliste ja sõjaliste meetmete kogum riigi iseseisvuse ja sõltumatuse, tema maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi jagamatu terviklikkuse, põhiseadusliku korra ning rahva eluvõime säilimise tagamiseks"[2]. Riik vajab Õhukaitset nii sõja- kui ka rahuajal. Rahuajal on õhukaitse tähtsaim osa preventiivsel toimel, et vältida sõjalise konflikti tekkimist. Viimasel juhul realiseerub juba puhtalt kaitse-toime (Õhuväe kontseptsioon 1995:4-5).

Kui rääkida õhukaitsest, peame teadma kuidas see liigitub ja mida endas sisaldab. Pikka aega polnud Eestil õhukaitsekontseptsiooni, kus oleks kirjas kõik õhukaitse-alased põhilisemad mõisted ja põhimõtted. Eelmine sellelaadne dokument „Eesti Vabariigi õhukaitse kontseptsioon" pärines aastast 1992. Alles aastal 2007 kinnitati „Maaväe õhutõrje kontseptsioon", milles sisaldub osaliselt õhukaitse-alane terminoloogia ja mis annab alused maaväe õhutõrjevõimekuste väljaarendamisele ja kasutamisele. Paraku ei anna ka kõnealune dokument, mis on kirjutatud 5-punkti käsu vormis, meile täielikku ülevaadet õhukaitse-alastest mõistetest ja põhimõtetest. Seetõttu üritab autor õhukaitse olemust ja selle põhimõisteid selgitada erinevatest allikatest pärit materjalide näol.

Õhukaitse on meetmete ja lahingutegevuse kogum oma õhuruumi, mere- ja maaobjektide kaitsmiseks vastase õhu ja raketirünnakute eest. Õhukaitsesüsteemi põhifunktsioonid on õhuruumi kontroll ja kaitse ning maa- ja mereobjektide kaitse (Roosimägi 1999:25)

Vello Loemaa järgi jaotub õhukaitsesüsteem kolmeks allsüsteemiks: õhuseiresüsteem (vaatlus, avastamine, identifitseerimine), juhtimissüsteem (olukorra hinnang, otsuse vastuvõtmine, juhtimine) ning ÕT-süsteem (tegevus ohu elimineerimiseks või likvideerimiseks enne õhurünnaku eesmärgi saavutamist) (Loemaa a1997:12).

Õhukaitse relvasüsteem (õhutõrjesüsteem) koosneb püüdurhävitajatest ja ÕT relvasüsteemidest (Roosimägi 1999:26).

Õhuväe (edaspidi *ÕV*) kontseptsiooni järgi on ohtudeks, mis võivad Eestit ähvardada õhust rahuajal salakaubavedu, luure, rahvusvaheline terrorism (s.h. VIP-reisijate ohustamine) ja päästetööd[3] (Õhuväe kontseptsioon 1995:3).

---

[2] RTI, 16.05.1996, 33, 684.

[3] Tõenäoliselt mõeldakse ÕV kontseptsioonis seda, et osa kaitseväelasi on rahuaegsete päästetöödega hõivatud samal ajal kui peaksid täitma oma põhiülesannet ehk õhutõrje-ülesannet.

Eesti mõistes kuuluvad õhukaitse alla tsiviilobjektid (administratiivkeskused, tööstusettevõtted, energeetikaettevõtted), kommunikatsioonid (maantee, raudtee, lennundus, laevandus, torujuhtmed, side), riiklikud tagavarad (laod), veehoidlad, kaevandused ja muud looduslikku ohtu kujutavad objektid purustuse korral. Sõjalistest objektidest väeosad (allüksused) ja nende juhtimispunktid, baasid, laod, kommunikatsioonid ja reservid (Eesti Vabariigi Õhukaitsekontseptsioon 1992).

Õhukaitse oma meetmete poolest jaguneb passiivseks ja aktiivseks (Roosimägi 1999:25).

1.1.1. Passiivne õhukaitse

Passiivne õhukaitse on kõik muud vahendid ja tegevused peale aktiivsete, mis võimaldavad vähendada vastase õhurünnakute efektiivsust. Passiivse õhukaitse meetmed on petterajatised- ja tegevus, hajutamine, varjamine, õhuvaatluse teostamine, õhuhäirete andmine ja edastamine[4] (ÕTD 2007:4).

Passiivse õhukaitse all mõeldakse kõiki neid vahendeid ja meetmeid, mis takistavad või teevad võimatuks sihtmärkide ründamise õhust. Üheks tähtsamaks meetmeks on elektroonikasõda, mis kujutab endast raadioelektrooniliste häirete tekitamist vastase õhuruumi tehnilistele vaatlussüsteemidele, tema lennuaparaatide lahingujuhtimise-, navigatsiooni-, tulejuhtimise- ja sihtimissüsteemidele. Teiste passiivsete meetodite hulka kuuluvad maskeering ja moondamine, lahingtehnika ja isikkoosseisu hajutamine ning peitmine, petteobjektide loomine, kaitseehitiste ja varjendite ehitamine jne. Passiivsete õhukaitse meetoditega ei ole võimalik ära hoida vaenlase õhurünnakut, kuid on võimalik märgatavalt vähendada selle efektiivsust. Passiivse õhukaitse võimalusi oskuslikult kasutades on seda võimalik viia isegi nullini (Roosimägi 1999:25).

1.1.2 Aktiivne õhukaitse

Eesti oma väiksuse ja sellest tulenevate rahaliste võimaluste juures peab rõhku panema passiivsele õhukaitsele. Fakt aga on see, et ühtki (õhu)sõda ei võideta ainult passiivset õhukaitset rakendades. Tegevus, mis ka reaalselt vastase ÕRV-dele kahju suudab teha, on ikkagi aktiivne õhukaitse. See kujutab endast vastase ÕRV-de häirimist, segamist, allatulistamist ning purustamist kas maa peal olevate või lennuvahenditega. Parim tulemus õhukaitse teostamisel saadakse, kui kasutatakse koos nii passiivset, kui ka aktiivset õhukaitset.

Aktiivne õhukaitse kujutab endast kõiki relvasüsteeme, mille kasutamine võimaldab likvideerida või takistada vastase õhu- või raketirünnakut (Roosimägi 1999:25).

Aktiivse õhukaitse eesmärgid on hävitada ründavad ÕRV-d, tõrjuda vastase ÕRV-d oma positsioonidelt, sundida madalal lendavad ÕRV-d tõusma kõrgemale (sõbralike õhutõrjeüksuste nägemis -ja tuleulatusse) ning häirida vastase pilootide tegevust oma üksuste vastu (ÕTD 2007:16).

Aktiivse õhukaitse tähtsaim osa on õhutõrje - seega on vaja defineerida ka mõiste *„õhutõrje"* ning selle liigitumine.

Õhutõrje on otsene kaitsetegevus õhus toimuva vaenutegevuse mõju vältimiseks või vähendamiseks; hõlmab lennukite, õhukaitserelvade ja teisaste õhukaitserelvade kasutamist ning elektroonilist sõda (Militerm, kodulk, 12.04.09).

Õhutõrjeüksuste ülesanne on kaitsta üksuste moodustamist, nende ümberpaiknemist, lahingus olevaid üksusi õhurünnakute eest ning sõjalise ja riikliku tähtsusega objekte (ÕTD 1998:1).

Õhutõrjet liigitatakse kasutuseesmärgi, relvastuse tüübi ja tegevusraadiuse järgi.

Kasutuseesmärgi järgi jaguneb ÕT objekti- ja maa-ala õhutõrjeks. Objekti-ÕT puhul määratakse teatud objektide kaitsmiseks kindlad prioriteedid, kuna kõiki objekte üheaegselt ei ole võimalik kaitsta. Objekti-ÕT eesmärgiks on takistada kõik õhurünnakud sellele objektile. Kui vastase ÕRV suudab kasvõi tulistada kaitstavat objekti, siis loetakse õhutõrje ebaõnnestunuks. Maa-ala ÕT puhul määratakse samuti prioriteedid, kuigi see on mõeldud suure ja tähtsate objektide/üksusetega maa-ala katmiseks (ÕTD 2008).

Relvastuse tüübi järgi jaotatakse ÕT mürskõhutõrjeks (kahurid, kuulipildujad), rakettõhutõrjeks (kantavad ja iseliikuvad raketikompleksid) ja hübriidõhutõrjeks (mürsk+rakett) (*ibid*).

Tegevusraadiuse järgi jagunevad ÕT relvasüsteemid alljärgnevalt:

- Väga lühikese maa õhutõrje (VSHORAD) kuni 10 km
- Lühimaa õhutõrje (SHORAD) kuni 20 km
- Keskmaa õhutõrje (MRAD) kuni 75 km
- Kaugmaa õhutõrje (LRAD) 75 km ja üle selle

Õhutõrjekõrgused jagunevad:

- Väga madal kuni 200 m
- Madal 200 - 1500 m

[4] Lisaks arvatakse passiivsete õhukaitsemeetmete hulka pimeda/valge aja, halva lennuilma oskuslik ärakasutamine; heli/valguse distsiplineeritud kasutamine; ühtlustatud tegevuseeskirjad.

- Keskmine 1500 - 8000 m
- Kõrge 8000 - 16000 m
- Väga kõrge üle 16000 m

(vt KVJ KK 09.08.2007, nr 198 p 1:1-2)

Aktiivse õhukaitse ühe osana kasutatakse arenenud riikides lennuvahendeid. Lennuvahendid võivad täita mitut eesmärki: luure, tulejuhtimine, elektrooniline sõjapidamine, transport, ründamine, lähituletoetus jne. Tänapäeva lennuvahendite puhul kohtab üha enam tendentsi, kus lennuvahendi otstarbe piirid on hägustunud- see võib täita mitut erinevat ülesannet. Õhukaitse kontekstis huvitavad meid ennekõike ÕRV-d. ÕRV-sid kasutatakse ka õhuturbe eesmärkidel- nende abil jälgitakse rahuajal õhuruumis toimuvat liiklust, kuna radaritega ei ole sajaprotsendiliselt võimalik lennuvahedit identifitseerida. Aktiivse õhukaitse alla liigitatakse ka elektrooniliste vahendite kasutamine, sealhulgas õhuseire.

Õhuründevahendid on kõik lendavad aparaadid (vahendid), mida kasutatakse objektide ja lahinguüksuste ründamiseks, nimelt õhulöökide sooritamiseks ja oma mereväe ja maavägede lahingutegevuse toetamiseks (Roosimägi 1999:11).

Õhuturve on rahuaegne püüdurhävitajate kasutamine kindlaksmääratud õhuruumi puutumatuse tagamiseks (Militerm, kodulk, 25.04.09).

Õhuseire on õhuruumi vaatlemine ja avastatud lennuaparaatide riikliku (ametkondliku) kuuluvuse tuvastamine, nende asukoha ja liikumisparameetrite pidev määramine ning registreerimine (Ernits 1998:261).

1.2 Õhukaitse areng maailmas

Kolmandat dimensiooni sõjapidamises, õhku, lisaks varasematele maismaale ja veele, hakati kasutama 18. sajandil, kui tekkisid esimesed mehitatud kuumaõhu-pallid, mehitamata õhupallid olid kasutusel juba Vana-Hiinas. Esimene mehitatud õhupallilend toimus 19. oktoobril 1783. aastal Prantsusmaal Pariisis õhupalliga, mille olid loonud vennad Montgolfierid (Wikipedia, kodulk, 12.04.09). Esimesena kasutasid sõjandusotstarbelist vaatlusõhupalli 2. juunil 1794. aastal prantslased Mauberge´i all Austria vägede positsioonide kindlaksmääramiseks (Raudvassar 2009. Käsikiri autori valduses). Õhupalle kasutas ka Unioon Ameerika kodusõjas- Konföderatsioon võitles nende vastu suurtükkide ja käsitulirelvadega (Wikipedia, kodulk, 12.04.09). Varaseim teadaolev spetsiaalselt õhutõrjeks valmistatud relvade kasutamine leidis aset Prantsuse-Preisi sõja ajal aastal 1870 preislaste poolt (Raudvassar 2009. Käsikiri autori valduses). Relvatootja Krupp paigaldas modifitseeritud ühenaelase kahuri (~32 mm) hobusega veetavavale lafetile, eesmärgiga lasta

need õhupallid alla[5] (Wikipedia, kodulk, 12.04.09). Seejärel peatus õhutõrjerelvastuse areng mitmekümneks aastaks.

Esimese maailmasõja (edaspidi *MS*) alguseks oli Saksamaa peaaegu ainsana mõelnud mingil määral ÕT-relvastuse vajalikkuse üle, teised riigid tundusid suuresti eiravat võimalust, et ÕRV-d hakkavad tulevases sõjas mingit rolli mängima. Peagi avastati, et suurekaliibrilised relvad olid liiga rasked ja kohmakad jälgimaks kiirestiliikuvat sihtmärki, seega võeti kasutusele kuulipildujad mis olid asetatud spetsiaalsetele alustele (Wikipedia, kodulk, 12.04.09). Õhupallid ei kadunud siiski veel lahinguväljalt- I MS-is kasutati neid lisaks juba tavapärastele ülesannetele omavahel kokkuseotuna õhutõkete moodustamisel. Lisaks ilmusid lahinguväljale õhulaevad, mille kasutamises olid edukaimad sakslased.

I MS ajal arenesid välja kõik põhilisemad lennukitüübid (ründe-, hävitus-, pommituslennukid) (Raudvassar 2009. Käsikiri autori valduses).

Kahe MS-vahelisel perioodil pöörati rõhku ÕT-kahurite arendamisele. Nii sündis Kruppi inseneride tööna uus 88 mm õhutõrjekahur Flak-18, mis näitas oma võimeid ka Hispaania kodusõjas. Selle edasiarendus Flak-41 oli aga ilmselt Teise MS parim ÕT-kahur (Horisont, kodulk, 25.04.09).

Saksamaa ja NL suunasid pärast I MS põhirõhu taktikaliste õhujõudude arendamisele ning ka ÕT pidi suutma sellist ohtu paremini tõrjuda. Mõlemad riigid panustasid tugevalt enne 2. MS ÕT-sse. Kahe MS vahelisel perioodil oli üheks mõtteviisiks Douhet` doktriin, mille kohaselt sõda olnuks võimalik võita ainult õhujõudude tegevusega, kaasamata lahingutegevusse maavägesid. II MS ajal toimus edasiminek õhukaitses radarite ja rakettrelvade loomise ja arendamise tähe all.

Suurim panus ÕT-rakettrelvastuse arengusse oli sakslastel, kes sõja lõpuperioodil hakkasid välja töötama infrapunakiirgusega juhitavat maa-õhk raketti Enzian, kuid sõtta see enam ei jõudnud (Horisont, kodulk, 25.04.09). Douhet` doktriini lükkas ümber tehnika (ennekõike radarite) kiire areng- nüüdsest ei saanud pommitajad enam märkamatult läbi vastase kaitse lennata (Werrell 1998:58).

Õhukaitse arengus pärast II MS olid märksõnadeks õhuvaatluse osakaalu vähenemine ja radarite areng (Raudvassar 2009. Käsikiri autori valduses). Sel perioodil algas USA ja Nõukogude Liidu (edaspidi *NL*) vahel võidurelvastumine, mille läbivaks ideeks oli tuumarelva omamisega kaasnev heidutus. See sundis omavahel võistlevaid riike leiutama vastumeetmeid tuumarelva kandvatele strateegilistele pommitajatele.

[5] Kahuri saksakeelne nimetus on *Ballonabwehrkanone*- lühend *BAK*.

Erinevad riigid tegid ÕT-rakettrelvastuse arendamisel jõupingutusi et Saksamaa sellealaste saavutustega sammu pidada, aga enne 20 aasta möödumist ei suudetud efektiivseid relvasüsteeme välja töötada. Varaseima rakettõhutõrjesüsteemi „Nike" väljatöötamist alustas USA 1945. aastal. Nike-st sai USA esimene SAM (Surface-to-Air Missile), mis jõudis teenistusse 1953. aastaks (Werrell 1988:82-83). NL esimene SAM oli SA-1, mis jõudis teenistusse 1954. aastal[6] (*ibid*:104).

Taktikaliste õhujõudude tähtsuse kasvamisega jõudsid peagi lahinguväljale ka esimesed kerged (õlaltlastavad) ÕT-raketid.Esimesed sellelaadsed olid USA Redeye, mille arendamine algas 1958. aastal (kasutusse võeti 1964), (Werrell 1988:86) ja NL toodetud Strela. Lisaks sai hoo sisse reaktiivlennukite areng (*ibid*:71).

1970.-80. aastate ohupildis sai oluliseks arengusuunaks võimekus tõrjuda ballistilisi rakette. Selles osas oli NL eelisseisus omades S-300 ja A-350 (Wikipedia, kodulk, 09.05.09). Ilmusid II põlvkonna õlaltlastavad raketid: USA Stinger, NL SA-14 ja Hiina FN-6 (Wikipedia, kodulk, 09.05.09).

Uut suunda ÕT-relvade arengus näitavad Goalkeeper, mis baseerub GAU-8/A Avenger 30 mm relvadel ja Phalanx-süsteem, mis kasutab 20 mm Vulcan kahureid ja suudab ühes minutis tulistada 4500 lasku (Wikipedia, kodulk, 16.04.09). Norrakad on hetkel esirinnas keskmaa-ÕT süsteemi NASAMS II arendamisel, mille vastu tunneb elavat huvi isegi USA (Wikipedia, kodulk, 07.05.09).

1.3 Eesti Vabariigi õhukaitse ja -tõrje kuni aastani 1940

Vabadussõja alguseks 28. novembril oli Eestis loodud juba lendurite poolrood kahe lenduriga, kelleks olid lipnik Arnold Under ja alamkapten Jüri Ots. Lennukeid selleks ajaks veel ei olnud. Vabadussõja lõpuks oli Eestil 40 lennukit (osa polnud veel arvele võetud), 8 lendurit, 4 lendurinstruktorit ja 6 iseseisvalt lendavat õpilast (KKRK, f.ÕTD, K-35).

Merekindluste ÕT raskeüksused said ametliku alguse 1927. aasta 31. oktoobril, mil Aegna saare kirderannikule asutati rannapatarei nr 10, mille relvastuseks oli neli 75 mm Mölleri ÕT-kahurit. ÕT-kahurid olid ka Suurupi poolsaarel rannapatarei nr 6 juures juba alates 1924. aastast (Raudvassar 2004: 226).

Õhukaitse suurtükiväegrupp (edaspidi *ÕSG*) loodi loodi juba 1928. aastal koos õhukaitse juhatusega ajal, mil enamikus Euroopa riikides oli vastavasisulise relvaliigi -õhutõrje -areng juba hoogsalt käimas (*ibid*:208-209). Kuni 1930. aastani tegeleti ettevalmistustöödega, koguti

[6] NL-is peeti õhukaitset koguni nii tähtsaks, et strateegilised raketiväed (PVO) said omaette väeliigi staatuse.

õppematerjale ning andmeid relvade kohta, sealhulgas selle kohta, kas ja kus on kodumaal ning sõjaväe käsutuses ÕT-relvi (Raudvassar 2009. Käsikiri autori valduses). Esimesed 49 ajateenijat saabusid 1930. aasta 29. oktoobril (Raudvassar 2004:214). Esimesed relvad sai ÕSG 1930. aastal. Kahurid olid oma soliidse ea kohta täiesti kõlblikud, samasuguseid kasutati veel Teises maailmasõjas Vene jõesuurtükipaatidel Dnepril ja Kaug-Idas. Pealegi oli ÕSG kahuritele lisatud Papello tulejuhtimisseade (Raudvassar 2009. Käsikiri autori valduses).

Eesti KV-s võib õhukaitse staabi eelkäijaks pidada ranna-, õhu ja sisekaitse staapi, mille ülemale allusid 10. jalaväerügement, lennuväerügement, autotankide divisjon, distsiplinaarkompanii ning Harju, Järva, Lääne- ja Saaremaa kaitseringkonnad (Raudvassar 2004:209).

Eestis eraldati õhujõud sisuliselt omaette väeliigiks juba 1. oktoobril 1928, mil loodi Õhukaitse staap, tänapäeva mõistes Õhuväe staap (edaspidi *ÕVS*). Selle alluvusse kuulusid kõik lennuväeosad, sh Lennukool ja ka ÕSG (Raudvassar 2009. Käsikiri autori valduses).

19. juulil 1932. aastal hakati formeerima üksikut merelennusalka (Raudvassar 2004:212), mille ülesanne oli vastutada merel toimuva lennutegevuse üle. Niisiis võib ka Eesti end lugeda merelennuväge omanud riigiks (Raudvassar 2009. Käsikiri autori valduses).

1932. aastal oli Eestis kolm lennuväedivisjoni, Üksik Merelennusalk, ÕSG, Lennukool ja Lennubaas (*ibid*). Kokku lõpetas Sõjaväe Lennukooli kuni 1940. aastani 11 lendurite kursust umbes 350 noore lenduriga (KKRK, f.ÕTD, K-35).

1933. ja 1934. aastal moodustas Üksik Merelennusalk koos ÕSGga Tallinna õhukaitse väeosade kaitsegrupi nr 2, mille juhiks oli ÕSG ülem (Raudvassar 2004:212).

Eesti lennuväe kasutuses oli 1936. aastal 40 luure-, 18 hävitus- ja 4 pommituslennukit, mis asusid üksikutes lennuväedivisjonides Tallinnas, Tartus ja Rakveres ning merelennuväesalgas (Loemaa, Tupp, Kõrda 1997:14).

1938. aastaks töötati välja ÕSG rahuaegse koosseisu projekt. Juba varem oli pidevaid probleeme kaadripuudusega (Raudvassar 2004:213). ÕSG paiknes Tallinnas mere lähedal Lennukasarmute rajoonis. Grupi koosseisus olid 1939. a kevadel staap, suurtükipatareid nr 1 ja 2, raskekuulipilduja patarei, helgiheitja patarei ja sidekomando (Salo 2005:165). 21. mail 1939 kehtestati ÕSG uus organisatsioon ja koosseis, mille tingis grupi eesseisev varustamine moodsa materiaalosaga – lisaks 37 mm automaatkahuritele 75 mm ja 20 mm ÕT-kahurite ning 13 mm kuulipildujatega. 1939.a septembris oli sõjaväel kokku 132 ÕT-kuulipildujat (*ibid*:166).

1939. a septembri lõpus polnud Eesti puuduliku õhukaitse tõttu sõjaks valmis. Efektiivne õhukaitse moodsate ÕT-kahuritega oli korraldatud vaid mõnedes Tallinna rajoonides. Ülejäänud Eestis olid sõjaväegarnisonid, laskemoonalaod ja raudteesõlmed kaitstud vaid

õhukaitseks kohandatud raskekuulipildujatega. Õhukaitse nõrkuse tõttu peeti vajalikuks pöörata Tallinnas ja teistes linnades rohkem tähelepanu passiivsele õhukaitsele – elanikkonna evakueerimisele, asutuste hajutamisele ja õhukaitsevarjendite ehitamisele (*ibid*:169-170).
1939. a oli Õhukaitse Juhatuse alluvuses olevas lennuväes kolm üksikut lennuväedivisjoni, Lennukool ja Lennuväe Baas. Tallinnas Lennukasarmute rajoonis asunud Üksik merelennusalk likvideeriti 21. maist 1939 (*ibid*:170). 1939. a algul sõlmitud lepingutega osteti Inglismaalt 12 moodsat hävitajat *Spitfire* ja 10 luure- ja koostöölennukit *Lysander*. Esimesed 2 *Spitfire*-t olid 1939. a juulis valmis, kuid üleandmine lükkus edasi, sest eestlased soovisid teistsugust propellerit. Peagi katkestasid inglased lennukite üleandmise ja 13. septembril tühistati Suurbritannia lennundusministeeriumi poolt sõjalennukite müügitehingud. 1939. a septembris oli Eesti lennuväes kokku 38 lennukit, sh 12 luure-koostöölennukit, 4 hävitajat ja 22 õppe- ja sidelennukit (*ibid*:171).
Peale baaside lepingut ei muutunud ÕSG-s väliselt midagi. Jätkati uue varustuse ja relvastuse katsetamist ja vastuvõtmist ning loomulikult väljaõpet (Raudvassar 2004:227). Eestis tõsteti mobilisatsioonivalmidust kaadri suurendamisega, mida esitati kui kordusõppusi. Hoolimata NSVLi sõjaväevõimude järelevalvest, üritas ÕSG tasapisi liikuda sõjaaegse koosseisu suunas (*ibid*:230). Kurb lõpp saabus 21. septembril, kui otsustati likvideerida Eesti KV kõigi väeliikide ja -osadega vastavalt sõjaväe juhataja käskkirjale nr 182 (*ibid*:232).

2. PERIOOD 1992-1995

2.1. Kaitseväe algusaastad

Taasiseseisvunud Eesti Vabariik seisis algusaastatel küsimuse ees, kuidas üles ehitada kaitsejõud ning ühe selle osana õhukaitsesüsteem. Relvajõudude ülesehitamine pärast taasiseseisvumist algas, kui 17. veebruaril 1990. aastal äratati rahvaalgatuse korras ellu Kaitseliit. 4. septembril 1991 taastati Kaitseliit ka juriidiliselt ning arvati 28. aprillil 1992.a Kaitsejõudude koosseisu. Kolmandal septembril 1991 võttis Ülemnõukogu vastu otsuse üldisest kaitseväeteenistuse kohustusest (Eesti Kaitseväe värbamiskeskus, kodulk, 18.04.09). Kaitsejõud loodi Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsusega 20. septembril 1991. Kaitsejõudude üldjuhtimist pidi kuni Põhiseaduse jõustumiseni teostama Kaitsenõukogu[7] Eesti Vabariigi Valitsuse korraldusega 31. oktoobrist 1991.a. nr. 404-k[8] kästi moodustada Eesti Vabariigi

[7] RT, 20.09.1991, 30, 355.
[8] RTI, 01.06.2002.

Kaitsejõudude Peastaap (edaspidi *KJPS*). KJPS ajutine põhikiri kinnitati 2. detsembril 1991. aastal. 27. juulil 1992. aastal sai kolonel Ants Laaneots KJPS ülemaks (Eesti Kaitseväe Värbamiskeskus, kodulk, 18.04.09). Vabariigi Valitsuse määrusega nr. 252 oli nimetatud staap kõrgeim riigikaitse operatiivse juhtimise organ ja tema ülem KV juhataja (KJPS, f.KJPS, n.GA, Karp 2, s.2).

16.12.1991. aastal loodi KJPS ülema käskkirjaga nr 13 vanemohvitser-lennuväe peaspetsialisti ametikoht, kuhu määrati kolonel Teo Krüüner. 1992. aasta aprillist kuni sama aasta oktoobrini loodi KJPS I osakonna (operatiivosakonna) koosseisus Õhukaitsegrupp, kuhu kuulus kolm töötajat. Oktoobrist 1992 kuni 1993. aasta veebruarini loodi Õhukaitsegrupi baasil V osakond (õhukaitseosakond), mille koosseisus oli samuti kolm töötajat. Õhukaitse loomine ja arendamine pidigi saama sellesama osakonna tööks (KJPS, f.KJPS, n.GA, 2001.a, Karp 15).

13. aprillil 1992 loodi kaitsepoliitika kõrgeima organina Kaitseministeerium (edaspidi *KaMin*), esimeseks kaitseministriks sai Ülo Uluots. Eesti KV taastamine on toimunud Vabadussõja ja sõjaeelse kaitseväe traditsioonide alusel (Eesti Kaitseväe värbamiskeskus, kodulk, 18.04.09).

1992. aasta sügisel toimunud riigikogu VII koosseisu valimisi olid tehtud esimesed sammud riigikaitse ülesehitamisel: eksisteeris KJPS, loodud oli kolm väeosa- Kalevi, Viru ja Kuperjanovi pataljonid. Mõned kuud oli tegutsenud ka KaMin. Ants Laaneots, Rein Helme, Hain Rebas, Hannes Walter ja Enn Tupp olid esitanud ka esimesi visioone riigikaitse ülesehituse kohta (Lill 2007:99).

1992. aastal korraldati ohvitseride kursuseid ja moodustati Riigikaitse osakonnad. Kaitseväe juhataja[9] nimetati Vabariigi Presidendi ettepanekul Riigikogu poolt ametisse 4. mail 1993. aastal, ning sellega võttis ta üle Eesti KV ja riigikaitseorganisatsioonide juhtimise (KJPS, f.KJPS, n.GA, s.2).

Üks põhilisemaid probleeme millega KV algusaastatel kokku puututi, oli riigikaitse ülesehitust ja arendamist reguleeriva juriidilise dokumentatsiooni puudumine. KV algusaastatel polnud kellegi sisuliselt ettekujutust millist armeed me üles ehitame, milline õhukaitsesüsteem peab olema, millest koosnema, kas see peab täitma ainult rahuaja funtsioone või suutma mingil määral täita ka sõjaaja omi. Ilma kontseptsioonita osutus aga võimatuks õhukaitset arendada, sest polnud isegi määratletud mis relvi me vajame. Kontseptsiooni ei olnud, sest puudusid pädevad õhukaitse ja –seire ohvitserid, kuna Nõukogude ajal ei olnud ohvitseri-elukutse eestlaste seas populaarne (Roosimägi 2009).

[9] Tollal veel koloneli auastmes Aleksander Einseln.

Üks ettepanekutest oli riigikaitse ehitada üles Soome näite järgi. Samas nägid mõned KV-lased juba varastel üheksakümnendatel ette seda, et Eesti ainuke võimalus on üritada pääseda NATO-sse. Suureks probleemiks oli alguses õhukaitse tähtsuse alahindamine, alles pärast NATO-ga liitumist aastal 2004 suudeti mõnedele poliitikutele ja ka kõrgetele kaitseväelastele selgeks teha, et õhukaitse ei ole mitte ainult tähtis, vaid isegi primaarse tähtsusega (Krüüner 2009).

KaMin oli tsiviilstruktuur, mille koosseisus olnud ametnikel puudus selge kuvand KV ülesehitamisest. KJPS-is olid valdavalt jalaväeohvitserid, kes polnud õhukaitsest huvitatud, käis väeliikide-vaheline võitlus. KJPS loodi enne kui KaMin, sest kui 90-ndate alguse segases poliitilises olukorras tulnuks meil sõjaliselt reageerida, siis olnuks prioriteet anda meestele võimalikult kiiresti relvad kätte. KaMin-i käivitamine võttis planeeritust rohkem aega, sest see oli koos välisministeeriumiga täiesti uus nähtus: teistel ministeeriumitel oli Nõukogude ajast juba „vundament" olemas, lisaks polnud alguses normaaseid ruumegi ministeeriumi jaoks, ning inimeste valik sinna oli keeruline (*ibid*).

KV algusaastate üheks suurimaks ettevõtmiseks oli Vabariigi Valitsuse määrusega nr 259 3. septembrist aastast 1992 kehtestatud Nõukogude Liidust maha jäänud hoonete, rajatiste, relvastuse, lahingutehnika, varustuse ja muu vara ülevõtmine[10]. KJPS ülema käskkirjaga nr. 169 2. oktoobrist 1992.a. kästi moodustada Vene Föderatsiooni relvajõudude poolt üleantavate kaitsejõududele vajalike objektide ülevõtmise komisjon KJPS koosseisus, kuhu kuulusid Õhukaitse ülem Vello Loemaa, lennuväejaoskonna ülem- Lennuväe peaspetsialist Teo Krüüner, ning veel viis kaitsejõudude ohvitseri/ametnikku (KJPS, f.KJPS, KJPS ülema 2.10.1992.a kk nr 169). Varade ülevõtmisel oli suuri probleeme õhukaitseks vajaminevate objektide määratlemisega: oli vaja jõuda selgusele milliseid objekte meil on üldse vaja ja võtta vastu otsus. Seda otsust lihtsalt ei tehtud, sest kontseptsiooni polnud (Roosimägi 2009).

Samuti oli probleemiks Vene vägede väljaviimisega seonduv. 1991. aasta lõpus oli Eestis umbes 34000 võõrväelast, kelle väljaviimine oleks hea tahtmise juures olnud võimalik 3-4 kuuga. 1992. aasta veebruaris algasid läbirääkimised Venemaaga vägede väljaviimiseks. Venemaa venitas väljaviimisega tahtlikult, otsides selleks kõikvõimalikke põhjuseid, nagu näiteks venelaste diskrimineerimine Eestis. Eesti pool nõudis lahkumist 1992. aasta lõpuks, venelased pakkusid peamiselt aastat 1997, kuid jutuks oli isegi aasta 2002. Vägede lahkumise lõplik tähtaeg 31. august 1994. määrati nn juulilepetega presidentide Meri ja Jeltsini kohtumisel Moskvas 26. juulil 1994 (Pärn, Hergauk, Õun 2006:73).

[10] RT, 19.10.1992, 40, 537.

Teadaolevalt oli KV algusaastatel suuri probleeme üksuste varustamine ja relvastamisega, sest rahalist ressurssi nappis. Näiteks oli Eesti Vabariigi Õhukaitsekontseptsioonis aastast 1992 soovitatud, et Eestile tuleks esmajärjekorras osta väiksema kaugusega raketisüsteemid, alates kaasaskantavatest (Stinger jm.) ja lõpetades liikur-stardiseadmetega (Roland jm.). Need plaanid ei realiseerunud, sest rahalist ressurssi ei olnud. Pealegi ei olnud KV-s sel hetkel piisavalt pädevaid inimesi, kes kirjutaks valmis projekti, kuidas neid relvi hankida ja milliseks peaks kujunema nende edasine tulevik (Roosimägi 2009). Samuti polnud neid relvi sel hetkel suuremat mõtet hankida- niikaua kuni polnud õhuseiresüsteemi ei oleks saanud nendega suurt midagi korda saata (Krüüner 2009).

Erinevatel aegadel on välisriigid meile pakkunud erinevat relvastust. Näiteks pakkus Saksamaa Liitvabariik Eestile aastatel 1991/1992 L-410 lennukeid, radareid, sidevahendeid; 1993 pakkus Rootsi meile radareid, sest vahetas neid uuemate vastu välja; 1995 pakkus Suurbritannia meile hea hinnaga lennukeid HAWK; samal aastal pakkus Soome soodsalt õppetreeninglennukeid RediGO; Hiina jalaväerelvi ning eksisteeris väike võimalus saada ka õhutõrjerakettrelvi HN-5; Rootsi pakkus meile 40 mm Bofors kahureid ja õhutõrjeraketti RBS-70[11]; Saksamaa pakkus Rolandeid ja 35 mm Gepardeid; lisaks on juttu olnud Chaparralitest jne. „Erinevatel põhjustel on kõikidest nendest pakkumistest keeldutud. Enamasti maksid need pakkumised ka arvestatava summa. Pole põhjust arvata, et tegu oleks olnud Eesti poolse pimeduse ja mahamagamistega, sest näiteks vanade Rolandi või Gepardi süsteemide Eestisse kohaletoomisest kuni kaasaegse kasutamiseni olnuks äärmiselt pikk tee. Oluliseks kaalukeeleks oligi meie endi vähene suutlikkus keerukaid süsteeme juurutada (näiteks Gepardi tankišassii hooldus, erinevate spetsialistide puudus jne)" (Nõmm 2009). Tavaliselt kui riigid üksteisele mingit varustust pakuvad, siis on tegu moraalselt vananenud kaubaga- reeglina ei paku keegi uut varustust. Õhukaitse puhul kehtis printsiip, et pimesi ei võeta midagi vastu (Krüüner 2009). Relvastuse vastuvõtmine on õigustatud siis, kui seda saab kasutada vähemalt järgmised 10 aastat. Saksamaa LV pakutavad radarid olid 2. põlvkonna radarid, mis olid tootmisest maha võetud, turul ei olnuks varuosi saada või maksnuks need meeletut hinda- ekspluatatsioonikulud oleksid üsna pea läinud kallimaks kui radarid ise väärt olid. Ukraina pakutavad relvad ei vastanud NATO, mille poole Eesti sel hetkel juba pürgis, standarditele. Hiina pakkumine ei läinud läbi kuna need relvad olid venelaste patendi järgi tehtud ja neid ei tohtinud kolmandatesse riikidesse müüa. Rootsi pakutavatest Boforsitest ja RBS-70-st keelduti, sest esimene oli statsionaarne relvasüsteem, seega liikumatu, ning sellega käis kaasas tohutu kogus kaableid. Sel põhjusel ei oleks neid saanud kasutada strateegiliste

[11] Viimast mitte tasuta, aga odavalt.

objektide kaitsmiseks. RBS-70-st sai loobutud mitmel põhjusel: esiteks sihtmärki pidi sihikul hoidma terve laskmisprotseduuri ajal, piisanuks vaid laskuri ehmatamisest ja lask läinuks mööda. Lisaks oli üks faktoritest Eesti kliima- 270 päeva aastas kas udu, vihm või lumi, mistõttu lasta selle relvaga ei saa, samuti ei saa kiiresti liikuvat sihtmärki jälgida (Roosimägi 2009). Samas mõned pakkumised võeti siiski vastu, näiteks saadi norrakatelt radar ASR-8 ja raadiojaamu. Sidevahendeid saadi ka taanlastelt, USA-lt saadi ASOC, Saksamaalt saime 2 x L-410 ja 4 x Mi-8, mis paraku küll poliitilise otsuse tulemusna jõudsid lõppkokkuvõttes Piirivalvele (Krüüner 2009).

Esimene KaMin-KV konkreetsem ÕT-relvade hanke kava sisaldus 1996 koostatud KV varustus- ja relvastusprogrammis 1997-2000. Tol ajal eeldatud minimaalvajadus oli üle saja laskeseadme ja sadu rakette, ning raha kavandati selleks olenevalt tarnijast (Idast (Bulgaaria, Hiina vm) või Läänest) ning radarite jms lisamisest 270-1400 miljonit krooni. Hange jäi ära rahapuuduse tõttu ning valitsus ei toetanud 1996-1997 ka suure välisvõla võtmist. Pealegi, toona kalkuleeritud hinnad ei oleks katnud kaugeltki kõiki kulusid ning sellise koguse tervikliku õhutõrjevarustuse hankimine olnuks Eesti tolleaegsele rahakotile täiesti ebareaalne (Nõmm 2009).

2.2. Üksik Raadiotehniline Õhukaitsepataljon

Kaitsejõudude õhukaitse ülema Vello Loemaa kirjavahetusest kaitseminister Hain Rebasega aastast 1993 selgub, et õhukaitse käivitamisprotsess ei sujunud KV algusaastatel väga edukalt. 1991. aastast kuni 1992. aasta aprillini ei tegelenud õhukaitse küsimustega mitte keegi (ei tollases Riigi- ja piirikaitseosakonnas ja peale 1991. aasta novembrit ja KJPS-is). 1992. aasta augustis ilmus projektina Eesti Vabariigi õhukaitse kontseptsioon, mille täpsustatud variant nägi ilmavalgust sama aasta detsembris. Samuti sai samal ajal valmis projekt Eesti Vabariigi õhukaitse kattekava (plaan), millega Üksik Raadiotehnilise Õhukaitsepataljoni (edaspidi *ÜRÕP*), aga ka kogu õhukaitsesüsteemi arendamiseks olid alused loodud (KJPS, f.ÕVS, 1993.a, s.4). Samas neid kontseptsioone/kattekavasid ei kinnitatud, sest õhukaitset ei peetud sel hetkel tähtsaks. Kõikidele väeliikidele oli vaja varustust ja relvastust, ning kontseptsiooni kinnitamine oleks koheselt sisse lülitanud vastava relvasüsteemi muretsemise (Krüüner 2009). Üks esimesi reaalseid samme õhukaitse organisatsiooni loomisel sai Eesti Vabariigi Valitsuse 22.05.1992.a määrusega nr 155 Õhuväe (edaspidi *ÕV*) koosseisus moodustatud ÜRÕP-i loomine[12]. Nimetatud pataljoni reaalne loomise algus jäi detsembrisse 1992. Sel ajal oli pataljoni koosseisus ka õhuruumikontrolli grupp (KJPS, f.ÕVS, 1993.a, s.4). Esimeseks

[12] RT, 15.06.1992, 23, 324.

pataljoniülemaks sai kolonelleitnant Valeri Saar, kes oli selles ametis detsembrist 1992 kuni august 1994. KV juhataja 16. augusti 1994. aasta käskkirjaga nr 58 määrati pataljoni ülema kohusetäitjaks major Serkki Niitsoo. KV juhataja 21. detsembri 1994. aasta käskkirjaga nr 110 kästi seoses teenistusliku vajadusega määrata alates 1995.a. 9. jaanuarist ÜRÕP-i ülemaks major Urmas Roosimägi (KJPS, f.KJPS, n.GA, s.2).

Õhukaitsesüsteemi loomise puhul ei saa rääkida traditsioonilisest lähenemisest, mis alanuks ÕV loomisega kuhu hiljem integreerida vastavad struktuuriüksused. Brigaadikindral Krüüneri sõnul loodi see süsteem tagurpidi: alguses Lennuväe peaspetsialisti ametikoht, siis ÜRÕP, siis ÕV, ning viimaks Õhuväe Staap (edaspidi *ÕVS*) (Krüüner 2009). Pärast ÕV loomist hakkas ÜRÕP organisatsiooniliselt kuuluma ÕV koosseisu, olles selle esimene struktuuriüksus. ÜRÕP läks ÕV koosseisu kuna tol ajal oli õhukaitse arendamise ülesanne pandud ÕV-le, ning 90-ndate alguses eksisteeris lootus, et Eesti võtab lahkuvatelt vene vägedelt radaripositsioonid koos tehnikaga üle ja saab hakata teostama Eesti õhuruumi seiret (Roosimägi 2009). Teo Krüüneri sõnul oleks ÜRÕP pidanud jäämagi ÕV koosseisu[13], sest sellest oli plaanis välja arendada õhukaitsepataljon ja õhuseirepataljon (Krüüner 2009).

2.2.1. Üksik Raadiotehnilise Õhukaitsepataljoni struktuur ja paiknemine

ÜRÕP asus oma algusaastatel kahes kohas: Tallinnas, Magasini tänav 31, kus asus staap, tagala ning Esimene patarei ja lennusalk[14], ja Tapal, kus asus Teine patarei[15] (KJPS, f.ÕVS, 1996. a, Karp 7, s.9). Enne 1995. aasta esimest veebruari paiknes sel aadressil Üksik Vahipataljon (KKRK, f.ÕTD, K-35).

Oktoobris 1993. aastal toodi 16 ajateenijat koos ühe ohvitseri ja ühe allohvitseriga Tallinna Pääsküla objektile, millest sai alguse 1. patarei. Magasini linnakusse kolisid ajateenijad 12. märtsil 1994. aastal (26 ajateenijat). Esialgu mahutati ajateenijad ja kaks allohvitseri kasarmu esimesele korrusele, seal asus ka osa väeosa staabist. Magasini linnak anti pataljonile üle 23. detsembriks 1994. aastal (*ibid*).

ÜRÕP-i struktuuris oli algselt ette nähtud 530 inimest**,** kellest ohvitsere oli 46, allohvitsere 143, sõdureid 278, kaitseväe ametnikke 21 ja töölisi 42 (KJPS, f.ÕVS, 1996.a, Karp 7, s.9). Alates 1995. aasta jaanuarist algas reaalselt pataljoni staabi, tagala ja üksuste komplekteerimine. Sama aasta veebruari alguse seisuga oli pataljonis arvel 20 ohvitseri, 12 allohvitseri, 42 üleajateenijat, 35 töölist ja 172 ajateenijat. Nendest õppis Saksamaa Liitvabariigis 5 ohvitseri, Kanadas üks ohvitser, ohvitseride kursusel oli kaks üleajateenijat ja

[13] ÜRÕP läks 1. mail 1997 Maaväe koosseisu.
[14] Tõenäoliselt oli tegu mudellennukite lennutajatega.

kaadriallohvitseride kursustel üks. Sel hetkel oli pataljon komplekteeritud ohvitseridega 20%, allohvitseride ja üleajateenijatega 22%, töölistega 54% ning ajateenijatega 20% (*ibid*).

1995. aasta mai alguses oli ÜRÕP-is ohvitsere 21, allohvitsere 28, ajateenijaid 212 ja teenistujaid 8. Allüksuste isikkoosseisude suurused jagunesid järgnevalt: pataljoni staabis 20, õhutõrjekompaniis 75, Tapa lennuvälja valve- ja halduskompaniis 169 ja lennusalgas 2 (KJPS, f.KJPS, n.GA, 2001.a, Karp 15).

Seisuga 1. veebruar 1995.a. Üksik-Vahipataljonilt üle võetud linnak aadressil Magasini 31A oli olukorras, kus kütte-, elektri-, vee- ja kanalisatsioonisüsteemid olid amortiseerunud. 1995. aasta jooksul jõuti pataljonis moodustada ladude grupp koos ÕVS-iga, mille tulemusel paranes Kaitsejõudude Tagala ja Õhujõudude vaheline eriotstarbeliste vahendite liikumine; oli ära remonditud katlamaja ja kõik kommunikatsioonid, söökla söögisaal, staap ja töökoda; oli käiku pandud lasketiir; ehitada valmis kasarmu 1. ja 2. korrus, saun, meditsiinipunkt, võimla ja pääsla. Niisamuti oli remonttöid tehtud Tapa linnakus, kus oli vahetatud veetrass, remonditud tualett ja pesemisruumid, remonditud kasarmu katus ja töökoda. Magasini linnaku valmimistähtaeg oli 1. märts 1996.a., mis tähendas seda, et pataljonis hakkasid olema normaalsed elu- ja töötingimised (KJPS, f. ÕVS, 1996.a, Karp 7).

2.2.2. Üksik Raadiotehnilise Õhukaitsepataljoni varustus/relvastus

Nagu KV algusaastatel üldiselt, puudus ka ÜRÕPil suures osas vajaminev varustus, eeskätt õhutõrjerelvastus (Kivimäki 2004:144). Sel põhjusel, et puudus kontseptsioon, oli varustuse ja relvastuse hankimine suhteliselt keeruline, kuna ei teatud mida, kui palju ja mille kaitseks me vajame. Siiski tehti jõupingutusi, et hankida välisriikidest õhukaitseks vajalikke relvi ja varustust.

1993. aasta Eesti Vabariigi Õhujõudude loomise kavas on mainitud, et maapealsetest ÕT-süsteemidest oli juba tehtud samme ZU-23-2 soetamiseks, mille kohta oli võimalus saada metoodilist materjali Soomest, kus oli samalaadne tehnika juba olemas (KJPS, f.ÕVS, 1993.a Karp 4, lk 6).

ÕT-relvastuse hankimise seisukohast oli oluline samm peaminister Mart Laari valitsuse ajal tehtud relvatehing Iisraeli firmaga TAAS – Israel Industries Ltd. Enne Iisraelist saadud relvastust puudus ÜRÕP-il praktiliselt igasugune relvastus, mistõttu ei saanud ÕT-alast väljaõpet läbi viia.

Tuli leida riik, kes peale selle, et oleks nõus relvi müüma, oleks andnud ka relvaostuks vajalikku krediiti. Pärast otsinguid jõuti nii kaugele, et põhimõtteline nõusolek Eestile relvi

[15] Erinevates dokumentides esineb Tallinnas paiknenud I patarei ka õppepatarei nime all. Tapal asunud patareid on nimetatud ka Tapa lennuvälja valve- ja halduskompaniiks.

müüa saadi kahelt riigilt- Lõuna-Aafrika Vabariigilt ja Iisraelilt, kes mõlemad saatsid Eestisse oma toodangu näidiseid, võtsid vastu meie kaitsejõudude esindajaid jne. Iisraeli poole kallutas vaekausi see, et LAV-il oli halb maine, ning Iisrael pakkus lisaks relvadele veel riigi garantiiga krediiti, mis oli sel hetkel ostmise toimumise seisukohalt elulise tähtsusega (Marran, Vungo:75-76).

„Iga relvatehingut peab hindama selles ajaraamis kus ta toimus. 1994. aastal ei julgenud keegi meile relvi müüa. Ameeriklased meile Stingereid ei müünud, samuti ei müünud Iisrael meile kantavaid ÕT-raketikomplekse, sest Eesti oli kõikide riikide silmis ebastabiilne ja selle tulevik tume, kardeti et need raketikompleksid satuvad nö terroristide kätte“ (Roosimägi 2009).

Hain Rebas, kes oli Iisraeli relvatehingu ajal Eesti kaitseminister[16], hindab Eesti Päevalehele antud intervjuus olukorda järgmiselt: „1992. aasta sügisel kui relvaost päevakorda kerkis, olid Vene väed Eestis. Venemaa ähvarduste tõttu ei juletud meile relvi müüa. Kõiksugu vanarauda pakuti küll, isegi suuski saime Carl Bildti kaudu Rootsist. Ning siis leiti Iisrael: moodsad, lahingute põhjal arendatud jalaväe relvad, mis vastasid NATO nõuetele. Loomulikult uurisin relvade ja varustuse kvaliteeti, hindu ja vahendaja tausta. Tulemus oli võimalikest parim. Saavutasime: relvastumise; uue taseme KV-s; näitasime maailmale, kuhu tahame kuuluda” (Eesti Päevaleht, kodulk, 12.04.09).

Peab märkima, tegelikkuses aga asjad nii roosilised ei olnud: Iisraelist saadud ÕT-kahurid olid suhteliselt halvas seisus, erinevate relvaosade numbrid ei sobinud omavahel ja kahurid olid kohati suhteliselt värskete värvimise jälgedega ning mõlkis. Antud fakt annab alust arvata, et need võisid olla oma elu jooksul näinud nii mitmeidki lahinguid ja pandud kokku erinevate relvade osadest.

KV-le saadi lisaks ÕT-kahuritele Galil-tüüpi automaate, kergekuulipildujaid, miinipildujaid ja püssigranaate. Summa tuli tasuda aastaks 2000. Kaupade viimane partii pidi saabuma 1995. aastal, kuid viimane lepingu alusel saabunud relvakogus saabus Eestisse alles 5 aastat hiljem, 2000. aastal. (Wikipedia, kodulk, 20.04.09).

Saabunud relvade ja varustuse (kokku 50 standardset merekonteinerit) seisukorra kontrolliks ja vastuvõtmiseks moodustati KJPS ülema käskkirjaga KV ohvitseridest ja spetsialistidest üheksaliikmeline komisjon. Komisjoni töö käigus kontrolliti saabunud relvade, laskemoona, sidevahendite ja varustuse komplekteeritust ja vastavust saatelehtedele, hinnati nende seisukorda. Laskemoona kvaliteedi määramiseks korraldati seeria kontroll-laskmisi vastavatest relvatüüpidest (KJPS, f.KJPS, n.GK, 1994.a, Karp 17, s.36).

[16] 21. oktoobrist 1992.a kuni 5. augustini 1993.a.

23 mm ÕT-kahurite tehnilise seisukorra, laskemoona, komplektsuse ja dokumentatsiooni seisukorra kontrollimiseks moodustatud ekspertkomisjoni kuulusid major U. Roosimägi, nooremleitnandid P. Tani, P. Prans, M. Salla ja leitnant E. Laigna, kes oli komisjoni esimees. Komisjon kontrollis 50 kasutusel olnud ÕT-suurtükki ZU-23-2, mille väljalaskeaastad jäid vahemikku 1967-1971.a. Ekspertkomisjon, olles relvad üksikasjalikult läbi vaadanud, avastas, et suurtükid olid kokku pandud samalaadsete suurtükkide osadest, mille tõenduseks olid erinevad numbrid relva torudel ja detailidel; mehhanismid (päästemehhanismid, vaierid, lasu üheaegsus, amortisaatorid jt.) oli reguleerimata, valesti splinditud või üldse splintimata; tehnika oli pikka aega hooldamata, määritud paksult ainult pealt, lohakalt üle värvitud ja must (torud, relvad mustad, lafett alt õline, liivane, täis mõlke ja esines rebendeid). Komisjoni pakutud järeldustes on kirjutatud, et tehniliselt ei olnud ükski suurtükk kõlblik ekspluateerimiseks, ning antud relvi võis kasutusele võtta ainult peale remondispetsialistide poolt läbiviidud põhjalikke uuringuid, mõõtmisi ja remonti, et oleks garanteeritud nende kasutamise ohutus. Komisjoni lõpphinnang relvade kohta oli konkreetne: Antud seisukorras relvade kasutuselevõtt keelata! (KJPS, f.KJPS, n.GK, 1994.a, Karp 17, s.35). Lisaks relvade tehniliselt halvale seisukorrale kontrollis ekspertkomisjon ka laskemoona ja dokumentatsiooni. Komisjon avastas enda töö tulemusena järgmist: Kogu laskemoon oli paigutatud lintides puitkastidesse, kusjuures umbes 30% oli ilma pakendita, ülejäänud 70% oli tsellofaanpakenditesse õhukindlalt suletud; väliselt oli eriti halvas seisukorras mürsud, mis olid lahtiselt; selgelt oli eristatav püüd neid mehaanilisel teel eemaldada; vaatamata sellele, et mürsud olid kaetud värske värviga, paistsid alt selged kahjustuste jäljed; mürskude arv liikide järgi oli teadmata. Arvestades laskemoona väljalaskeaastat (1971.a. ja 1981.a.), hoidmistingimusi ja seisukorda, oli antud laskemoona kasutamine ohtlik. Laskemoona keelati enne välja jagada kui oli kindlaks tehtud selle liigiline koosseis ja kõrvaldatud ilmsete defektidega (korrosioon, muljutused jms.) mürsud. Saadud suurtükkide kohta ei leidunud mitte ühtegi dokumenti (relvapass, mis sisaldab torude passe (4), lafeti passi ja remondidokumentatsiooni), mille põhjal olnuks võimalik kindlaks määrata relvadest tehtud laskude arvu, remondi ja hooldustööde mahtu. Seega ei olnud võimalik objektiivselt otsustada suurtükkide kõlblikkuse üle. Komisjon ei olnud saadud relvade kvaliteediga rahul ja nende kasutuselevõtt keelati (*ibid*).

ÕV kontseptsioonis on relvade edasise ekspluateerimise kohta kirjutatud, et Iisraeli ÕT-kahurite edaspidise kasutamise küsimuse lahendamiseks oli vaja tehnilise ekspertiisi (Soome) hinnangut[17]. Kui remont olnuks otstarbekas, siis sihikute väljavahetamine lääne tehnoloogia

[17] Soome abiga need kahurid ka hilisema Viro-projekti raames korrastati.

sihikutega oleks olnud kasutusvääriline, s.t. suhteliselt väikese kulu eest võinuks efektiivsust tõsta märgatavalt (Õhuväe kontseptsioon 1995)

Kasutuskõlblikud olid neist kahuritest kõigest 12 tk. Soomlaste abiga sai Eesti need remonditud. Kuna Eestis tõusis seoses selle tehinguga suur poleemika, siis saatsid juudid meile 50 uut kahurit[18] täiesti tasuta, vältimaks võimalikku skandaali (Krüüner 2009).

ÕV ülema Vello Loemaa märgukirjas KaMin-i kantsler Tarmo Mölderile 1994. aasta septembrist on soovitatud, et seoses Iisraelist saadud kahurite kasutamisvõimaluse puudumisega nende tehnilise seisukorra tõttu, tuleks nende kahurite eest makstud summa ulatuses firmalt TAAS taotleda alternatiivset ÕT-relvastust. Sobivaimaks makstud summa eest peeti kaasaskantavaid raketikomplekse Stinger 30 kompleksi, rakette 180 eksemplari ja üks Stingeri simulaator (KJPS, f.ÕVS, Karp 6, s.9).

Kuigi Iisraeli relvatehinguga saadud esimesed 50 kahurit olid halvas seisukorras, oli see vähemalt mingisugunegi panus Eesti olematusse õhukaitsesse. Samas peab mainima, et kõnealuse hankega saadud Galil automaadid on ennast heast küljest näidanud. Leo Kunnas Eesti Ekspressis avaldatud kirjutises „35 viga Eesti iseseisva kaitsevõime arendamisel" märgib järgmist[19]: „Ainus märkimisväärne relva- ja varustushange, mis 1990. aastatel tehti, oli nn Iisraeli relvatehing, mille osamakset tasuti kuni kümnendi lõpuni. Kogu autotransport, raskerelvad (105 mm haubitsad Soomest) ja enamik allüksuse varustust saadi sõjalise abi korras meie partneritelt ja tulevastelt liitlastelt" (Eesti Ekspress, kodulk, 20.04.09).

Pärast seda, kui USA 1994.a märtsis tühistas piirangud Eestile kõrgtehnoloogilise relvastuse müümiseks, hellitati KaMin-is isegi lootust, et ÕT-kahurid õnnestub ümber vahetada Stingerite või muu ülimoodsa relvastuse vastu. Pärast kaitseminister Kanniku visiiti Tel Avivi jõuti järeldusele, et majanduslikult poleks just kuigi mõtekas USA relvi Iisraelist osta, sest vahendustasu tõttu oleks need kindlasti kallimad kui otse USA-st ostes. Pärast 1994.a toimunud Mart Laari ja USA kaitseministri William Perry kohtumist olid Eesti võimalused USA-st relvi osta head, kuid selleks nappis lihtsalt raha (Marran, Vungo:79).

2.2.3. Üksik Raadiotehnilise Õhukaitsepataljoni väljaõpe

Aastatel 1992-1996 oli ÜRÕP-i tegevuseks peamiselt Vene sõjaväe objektide ülevõtmine ja valvamine (Eesti Kaitsevägi, kodulk, 20.04.09), täpsemalt Kaitsejõudude keskladude, Pääsküla objekti (juhtimiskeskuse), Filtri tee sõjaväeosa[20], Magasini linnaku[21], Rakveres Näituse tänaval asuva õhukaitseobjekti, Tartus Kardla tänaval asuva õhukaitseobjekti, Jõhvis

[18] Vt. p. 3.2.2
[19] Kuigi jutt ei käi õhutõrjekahuritest.
[20] Praegune Staabi- ja sidepataljon.

Pargi tänaval asuva objekti[22], Ämari lennubaasi[23] ja Tapa lennuvälja ja linnaku[24] valvamine ja taastamine ning kaitseväelaste väljaõpe. Väljaõpe oli koondatud jalaväe väljaõppe alusel ning täiendväljaõppeks oli õhutõrje[25]- ja sissitegevus (KJPS, f.KJPS, n.GA, Karp nr 2, s.2).

Pärast algväljaõpet jätkati teenistust valverühmades ning osaleti harjutustel jao, rühma ja kompanii tasemel. 1995. aasta seisuga oli ÜRÕP-i rahuaja ülesanneteks KJ keskladude valvamine ja KV-laste väljaõpe, samuti Tapa ja Magasini tänava sõjaväelinnakute haldamine. ÜRÕP-i sõjaaja ülesanneteks oli kaitsta KJ keskladusid ning Tallinna tsiviillennujaama. Kuna KJ kesklaod asusid pataljoni juhtkonnast 100 km kaugusel, oli selle tegevuse üle kontroll komplitseeritud. Väljaõppe organiseerimist raskendas asjaolu, et igapäevane vahiteenistus hõlmas poole isikkooseisu arvust. ÜRÕP-i sisekorra ja vahiteenistuse peamiseks eesmärgiks aastal 1995 oli vähendada toimkondades olevate ajateenijate arvu, plaanides võtta kasutusele tehnilised vahendid. ÕT-relvastuse puudumise tõttu oli 1995. aastaks sisuliselt püstitamata ÕT kui terviku ülesanne. 1995 a. oli saavutatud kompanii, tagala ja staabi kaaderkoosseisu täitumine 70% ulatuses (*ibid*).

Kuna ÕT-alasest oskusteabest oli puudus, siis hakati ÕT-spetsialistide koolitamise eesmärgil juba otsima võimalusi, et saata õhutõrjujaid välisriikidesse väljaõppele. ÜRÕP-is teenivad ohvitserid olid oma ÕT-alase hariduse saanud kas NL-i, Saksamaa või Soome vastavatel kursustel ja õppeasutustes. ÕVS-i ja ÜRÕP-i ohvitserid olid 1995. aasta seisuga juba osalenud mitmetel NATO PfP õppustel vaatlejatena (*ibid*).

Õhutõrje-alane koostöö hakkas pihta juba enne Viro-projekti[26]. Soome ÕT peainspektor kolonel Ahti Lappi oli korraldanud Eesti ÕT-ohvitseridele 1.-24. jaan 1994. a kursuse Soomes, mis muutus iga-aastaseks sündmuseks. Omakorda tutvustati eestlasi tegevusega Lohtajal Soome ÕT-laskeväljal (Kivimäki 2004:144).

1995. aasta 26. novembri ettekandes ÜRÕP-i ülema kt. leitnant Priit Aasmaa poolt KJPS ülema kt. kolonel Vello Loemaale on märgitud, et ÜRÕP-i eelarvet on kasutatud sihipäraselt ja otstarbekalt. Üksikult Vahipataljonilt 1995. aasta alguses üle võetud sõjaväelinnaku remontimiseks oli tehtud märkimisväärseid kulutusi ning oli ka soetatud varustust, tehnikat ja väljaõppevahendeid. 1996. aasta väljaõppeks vajaminevaid kulutusi oli sel hetkel raske prognoosida, kuna puudus informatsioon 1996. aastal saabuvast erialasest varustusest, kuid

---

[21] Võeti üle Üksik-Vahipataljonilt 1995. aasta alguses.
[22] Praegune Viru jalaväepataljon.
[23] Üle võetud 1996. aastal, valve toimus 1997. aastal.
[24] Kus paiknes ÜRÕP-i II patarei.
[25] ÕT-väljaõpe tollases kontekstis hõlmas endas 23 mm ÕT-kahuri materiaaltehnilise baasi loomist (koolituskaartide koostamine jms.), aga ka kahuri tehnilise väljaõppe andmist ajateenijatele-(major Treu)
[26] Vt. p. 3.1

võttes aluseks 1995. aasta väljaõppe mahu, pidanuksid need olema 40% suuremad (KJPS, f.KJPS, n.GA, Karp nr 2, s.2).

2.3 Õhuvägi

Õhukaitsesüsteemi loomisele tuli panna alus, moodustades KJ koosseisus Õhujõud, mis alluks otseselt KV juhatajale (KJPS, f.KJPS, n.GA, 2001.a, Karp 15, lk. 2).

Esimene samm õhukaitse taasloomisel on seotud ÕV taasloomisega, kui KJPS struktuuris loodi KJPS ülema käskkirjaga nr. 13 16. detsembril 1991. aastal vanemohvitser-Lennuväe peaspetsialisti ametikoht, ning selle ametikohale määrati kolonel Teo Krüüner (Eesti NATO lävepakul. 80-aastane Eesti Kaitsevägi. 1999:48). Kolonel Krüüneri töökohustuste hulka kuulus tol ajal peamiselt Vene armeest mahajäänud lennuväljade ülevõtmisega seonduv (Krüüner 2009).

Eesti Õhujõudude loomise kavas[27] aastast 1993 on välja toodud, et riik peab vältima kulusid üleliigsete juhtimisstruktuuride ning paralleelsete süsteemide loomiseks ning püüdma võtta õppust teiste riikide kogemustest, mis sobivad Eesti oludesse. See pidi tähendama, et ühendatakse võimalikult palju tsiviil- ja sõjaliste organisatsioonide jõupingutused, vältides õhukaitsele liigse inimressursi eraldamist KV-s ja olemasoleva ning soetatava tehnika ebaratsionaalset kasutamist. Juba sel ajal oli tunda vaakumit riiklikul tasemel kahel alal, milleks oli esiteks õhukaitsesüsteemi loomine, tehniliste vahendite soetamine ja kasutamine vaatlussüsteemide loomiseks ja teiseks kahe lennuki (L-410) ja saadavate kopterite (Mi-8 ja Mi-2) kasutamine, riigikaitselise lennunduse arendamine ja riiklike struktuuride tagamine lennuvahenditega. Ettepanekuteks oli luua õhujõud KJ koostisosana; allutada õhujõud otseselt KJ juhatajale; õhujõudude juhataja pidi olema ametkondadevahelise õhukaitsekomisjoni esimees ja Riigikaitse nõukogu liige; õhujõud pidi(d) olema juriidiline isik ning omama osa juba 1994. aasta eelarvest; 1994. aasta õhujõudude koosseisus pidi olema staap juhtimiskeskusega, ÜRÕP (4 radariposti ja 2 ÕT-patareid), üksik eskadrill (2-3 x L-39, 2 x L-410, kuni 3 x Mi-8 ja 3 x Mi-2); iga üksiku jalaväepataljoni kooseisus oleks pidanud olema ÕT-patarei. 1993. aasta teises pooles planeeriti teha põhiline eeltöö õhujõudude organisatsiooni kavandamiseks ning seadusandlike aluste loomiseks. Prioriteetseks pidas dokument väeosade tarbeks hädavajaliku infrastruktuuri ja majandusallüksuste kindlustamist ning kontaktide loomist lahingutehnika soetamiseks. Õhuruumi kontrollimiseks pidi esimese

[27] Nimetus „Õhujõud" oli kasutusel seniks, kuni luuakse Eesti Vabariigi sõjaline doktriin.

radariposti loomist alustama Jõhvis[28], kust saadavaid kogemusi saaks kasutada järgnevate radaripostide loomisel 1994. aastal (KJPS, f.ÕVS, Karp 4, s.7, lk 1-4).

Tartu radarposti koos Ülenurme lennuväljaga plaaniti hakata looma 1995. aastal, Saaremaa radarposti (Oriküla, Kuressaarde vms.) aastal 1996 (KJPS, f.ÕVS, Karp 6, s.9). Lennundusalaste kogemuste ja vajaliku personali säilitamine pidi olema saavutatav riikliku lennusalga loomisega 1993. aasta teisel poolel. 1993. aasta teine pool kuni 1994. aasta pidid saama ettevalmistuslikeks: organisatsiooniline ja seadusandlik ettevalmistus; infrastruktuuri ja personali ettevalmistus; esialgse tehnika soetamine; väeosade komplekteerimine (KJPS, f.ÕVS, Karp 4, s.7, lk 1-4). Õhutõrje divisjoni (edaspidi *ÕTD*) ja Õppekeskust asukohaga Tapal plaaniti hakata looma aastal 1996, Moondamiskompaniid samas kohas aastal 1997 (KJPS, f.ÕVS, Karp 6, s.9).

Puudused, mis ei võimaldanud tagada täielikku õhuruumi kontrolli aastaks 1993 olid sõjalise doktriini, nagu ka KV juhataja[29] puudumine; KaMin-i loomine algas liiga hilja; puudus Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vaheline kokkulepe Eesti Vabariigi õhuruumi kasutamise kohta; olemasolevaid kvalifitseeritud spetsialiste polnud kasutatud ekspertidena õhukaitse ja lennunduse küsimustes riiklikul tasemel; Eestis oli ainult kaks märkimisväärset radarit[30] mis ei võimaldanud kokkuvõttes täiuslikku õhuruumi kontrolli; puudusid igasugused ÕT-vahendid; puudus riigikaitsealane seadusandlus ja samuti valitses puudus kaadrikaitseväelastest (KJPS, f.ÕVS, Karp 4, s.7).

Eesti õhuruumis lendavate objektide avastamise, jälgimise ja juhtimise tagamiseks oli vaja radaritehnikat, juhtimiskeskuseid ja –süsteeme. Nimetatud süsteemidele esitatavate nõuete formuleerimiseks töötati põhiliselt Lennuameti ja tollase KJ Õhukaitse osakonna spetsialistide poolt välja „Eesti õhuruumi kasutamise kontrolli ja lendude juhtimise ühtse riikliku süsteemi" projekt, mis 1993. aasta septembris esitati Teede- ja Sideministeeriumi poolt Valitsusele kooskõlastamiseks. 1994. aasta septembriks valmistati ette „Eesti integreeritud radarseiresüsteemi" projekti üldine kirjeldus ja kirjutati KJPS-i, Piirivalveameti, Veeteede Ameti ning Lennuameti poolt alla neljapoolne leppeprotokoll selle süsteemi loomise põhimõtetest. Eesti Vabariigi Valitsuse korraldusega nr. 29-k 16. jaanuarist 1995.a. moodustati Eesti integreeritud radarseiresüsteemi väljatöötamise koordineerimise valitsuskomisjon (KJPS, f.ÕVS, Karp 12, s.17).

[28] Kus oli sel hetkel juba ehitustöö käivitunud.
[29] Siinkohal mõeldakse perioodi, mis eelneb KV juhataja ametissemääramisele 4. mail 1993. aastal.
[30] Asukohaga Tallinn.

ÕV kui iseseisva väeliigi taasloomine algas 1994. aastal kui KV juhataja 4. veebruari käskkirjaga nr 13 määrati ametisse ÕV ülem, kelleks sai kolonel Vello Loemaa (KJPS, f.KJPS, KVJ 1994.a. kk).

Aastatel 1995-1997 nähti plaanides ette õhukaitsesüsteemi käivitamist ning aastatel 1998-2000 õhukaitsesüsteemi täiustamist. Personalist oli aastal 1993 nimeliselt arvel ohvitsere: lendureid üle 12, insenere ja tehnikuid 6, lennuliikluse juhtimise spetsialiste kaks, ilmateenistuse spetsialiste üks ja radari- ning sidetehnika ja ÕT-vahendite spetsialiste üle 15[31]. Suur puudus oli spetsialistidest: lennundus oli Nõukogude ajal olnud peamiselt vene keelt kõnelevate inimeste pärusmaa, kuid korralike spetsialistide värbamisel nähti takistusena võimaluse puudumist pakkuda neile sobivat palka, korterit ja muid sotsiaalseid tagatisi, rääkimata seadusandlusest. ÕT-spetsialistidega olid samuti lood halvad: Eesti kõrgkoolidest pärit reservohvitsere oli küll palju, aga nende erialaväljaõpe oli valdavalt sümboolne. Pilootide puudusele oli leevendus tulemas Nõo Gümnaasiumi lõpetajate näol, kelle seas oli ohvitseriks soovijaid 3-4. Olemasolevatele ohvitseridele ja spetsialistidele nägi Õhujõudude loomise kava ette enesetäienduse võimaluse välisriikides (USA, Rootsi, Soome). Samuti toodi ettepanekutes välja anda välisriikides väljaõpe lenduritele, lennuinseneridele, lennudispetšeritele, automatiseeritud juhtimissüsteemide spetsialistidele, majandusspetsialistidele ning ÕT-süsteemide spetsialistile (viimastele valdkondades radari- ja sidetehnika, ÕT-kahurid, lähimaa ÕT-raketid ja juhtimissüsteemid) (KJPS, f.ÕVS, Karp 4, s.7, lk 1-4).

ÕV tegevust reguleeriva ÕV kontseptsiooni kinnitas KV juhataja alles esimesel märtsil 1995. aastal (Eesti NATO lävepakul. 80-aastane Eesti Kaitsevägi 1999:48).

ÕV ülema kt. kolonel Teo Krüüneri ettekandes „Eesti KV ÕV tegevusest Rahuaja riigikaitse seaduse täitmisel“ KJPS ülema kt. kolonel Vello Loemaale 27. novembrist 1995. aastal on tollase hetkeseisu prioriteedina nimetatud õhuseire väljaarendamist, milles oldi saavutatud ka teatud edu, sest rohkem kui kaks aastat tagasi alustati koostööd Lennuametiga, 1994. aasta kevadel Leedu ja Lätiga ning NATO õhukaitsekomiteega (KJPS, f.KJPS, n.GA, Karp 2, s.2).

1995. aastaks oli ÕV õhuseiresüsteemi loomise alal koostöös Piirivalvega tehnika ning projekteerimise alal idapiiri vaatlussüsteemi konkursis; Lennuametiga juhtimisekeskuse loomise, lennuohutuse ja vaatlussüsteemi integratsiooni küsimustes, Saksamaalt saadavate radarite paigutamise ning sellega seoses personali väljaõppe ja süsteemi integreerumises Lennuametiga; Läti ja Leeduga Taani abil õhukaitsesüsteemi loomisel; NATO-ga radarvälja

[31] Viimaseid oli reservis kümneid, kuid paljudel polnud erialast kõrgharidust või olid võimelised teenindama

modelleerimisel ning Küberneetika Instituudi ja Tallinna Tehnika Ülikooliga tehniliste küsimuste lahendamisel (KJPS, f.KJPS, n.GA, 2001.a, Karp 15).

Probleemid, millega ÕV loomisel kokku puututi jäid endiselt samaks: „Poliitilisel, aga ka Kaitseväe juhtkonna tasandil puudus tahe ja kompetents, polnud Õhuväe ja –kaitse spetsialiste. Õhukaitse arendamiseks olnuks vaja õhukaitsekontseptsiooni, mida aga ei kinnitatud. Üks kompetentsemaid eksperte Õhuväes oli kolonel Aruja, kelle eestvedamisel töötatigi 1995. aastaks välja Õhuväe kontseptsioon" (Roosimägi 2009).

2.3.1. Õhuväe staap

Vastavalt KJ arengu kavale ja ülesannetele 1994. aastal käskis KV juhataja kindralmajor Aleksander Einseln moodustada ÕVS, allutada ÕV juhataja otseselt KV juhatajale; ÕV juhtkonda ja staapi finantseerida KJPS-i ja ÜRÕP-i eelarvest; ÜRÕP viia ÕV koosseisu ja ÕV juhataja alluvusse; ÕVS paigutada koos ÜRÕP-i staabiga Tallinnas aadressile Magasini tänav 31 (KJPS, f.KJPS, n.GA, 2001.a, Karp 15).

Iseseisva väeliigina algaski ÕV taasarendamine 4. veebruaril 1994. aastal, kui moodustati ÕV kõrgeim operatiivjuhtimise organ - ÕVS vastavalt eelpoolkirjeldatud käskkirjale. ÕVS-i ülesanneteks oli Põhimääruse alusel ÕV taasloomise ja väljaarendamisega seotud küsimuste lahendamine ja juriidika väljatöötamine, ÕV lahinguvalmiduse tasemel hoidmine, mis tagaks ettenähtud ülesannete täitmise, ÕV-le vajaliku varustuse organiseerimine, ÕV personali alalhoiu ja väljaõppe korraldamine, mille juures säilitada lendavkoosseisu lennukvalifikatsiooni säilimine (KKRK, f.ÕTD, K-35).

Esimeseks ÕVS-i ülema kt.-ks sai Kanada Õhujõudude kolonel Margus Aruja, kes töötas samal ajal ka KV juhataja nõunikuna. ÕV ülema 10. juuli 1995. aasta käskkirjaga nr. 20 määrati ÕVS-i ülema kohusetäitjaks major Serkki Niitsoo ning 1. juuli 1996. aasta käskkirjaga nr. 25 määrati ÕVS-i ülemaks kolonelleitnant Valeri Saar (*ibid*).

ÕVS-i koosseisus oli ette nähtud ohvitsere 38, allohvitsere 8 ja sõdureid 2, see tähendab kokku koosnes ÕVS 48 teenistujast. ÕVS-i kuulusid järgmised osakonnad: Personali- ja üldjaoskond, Luureosakond, Operatiivosakond, Majandusosakond, Üldvarustuse jaoskond, Lennutehnika jaoskond, Raadiolokatsiooni- ja sidejaoskond, ÕT jaoskond ning Eelarve- ja rahandusjaoskond (KJPS, f.KJPS, n. GA, Karp 42, s.85).

1995. aastal KV juhataja kindralleitnant Aleksander Einselni ettekandes Vabariigi President Lennart Merile kirjutab Teo Krüüner, tollal ÕV ülema kt**.** oma ettekandes kindralleitnant Einselnile, et on ära tehtud suur töö Balti riikide ühtse seiresüsteemi loomisel. ÕVS-is oli moodustunud spetsialistide tuumik, mis oli hea alus tekkivate küsimuste kiiremale lahendamisele. Probleemid ja ettepanekud mis ettekandes kajastust leidsid, olid ÕV edasise

arengu huvides selle olemasolu kinnitamine Vabariigi Valitsuse poolt. Edasine areng pidi toimuma vastavuses Õhukaitse kontseptsiooni ja ÕV arengukavaga, prioriteetseteks suundadeks loeti ÕV Päästeteenistuse ja Balti ühtse seiresüsteemi loomist ning riikliku lennusalga viimist ÕV kooseisu (KJPS, f.KJPS, n.GA, Karp nr 2, s.2).

2.3.2. Õhuväe tehnika ja varustus

Õhukaitse ülema Vello Loemaa kirjavahetuses 1991/1992. aastal KJPS ülema kolonel Ants Laaneotsaga on viimast teavitatud, et Eesti Vabariigile lennutehnika soetamine riigikaitse otstarbel on kulgenud ebakompetentselt, mille põhjuseks oli KJPS-i vastava teenistuse kõrvalejäetus kogu protsessist- puudus ühtne koordineerimine ning Eesti Vabariigi Õhukaitse (ja Õhujõudude loomise) kontseptsiooni ei oldud senises tegevuses arvestatud. Eestis puudus seadusandlus lennuvahendite kaitseotstarbeliseks kasutamiseks. Konstateeritud on fakti, et sel hetkel oli Eesti Vabariigi õhuruum keskmistel ja madalatel kõrgustel ilma kontrollita ja kõigile avatud. Samas oli aga mainitud, et Saksa LV kingib Eestile kaks lennukit L-410, üheksa lennukit oleks veel võimalik soodsa hinnaga ära osta, ning eksisteeris võimalus saada Saksamaalt ka lennuvälja teenindamise tehnikat ja radari- ning sidevahendeid (KJPS, f.ÕVS, Karp 3, s.6).

Eesti Vabariigi Õhujõudude loomise kavas aastast 1993 on õhujõududele tehnika soetamise kohta mainitud, et lennuvahendite ostuplaani korral tuleks kõne alla Tšehhi tehnika, mille hind oli taskukohasem. Sel hetkel oli Eestil olemas kaks lennukit L-410, ettepanek nägi ette osta 1994. aastal 2-4 lennukit L-39, mida Õhukaitse ülema Vello Loemaa hinnangul pidi saama täiustada kuulipildujate ja „õhk-õhk-tüüpi“ rakettidega, mis andnuks võimaluse kasutada neid kergete lahingulennukitena. Nimetatud lennukid oleksid olnud alus üksiku eskadrilli esialgseks loomiseks. Hiljem vastava kokkuleppe saavutamise ja otsuse vastuvõtmise korral nähti ette 8-12 L-39 ostu, ning võimaluse korral kaaluda võimalust osta lennuk L-59 või L-39C. Teistes Balti riikides oli analoogne tehnika olemas (L-410 ja L-39C), ning see võimaldanuks nende lennukite kasutamise organiseerida odavamalt. Peale lennukite oli kindlasti vaja osta ka lennusimulaator. Oli ka lootus, et lennutehnikat saadakse välisabi korras, ning sel juhul oleks võinud üksiku eskadrilli koosseisus olla 8-12 F-5E ning 2-3 F-5F-tüüpi lennukit (KJPS, f.ÕVS, Karp 4, s.7, lk 5).

KJ Õhukaitse ülema Vello Loemaa analüüsis lennuki L-39ZA võimaliku kasutuselevõtu kohta on kirjas, et see olnuks Eestile mõistlik valik, kuna poliitilisest perspektiivist tähendanuks Tšehhilt lennukite ostmine seda, et ei satutaks kellestki sõltuvusse oma kaitseprobleemide lahendamisel; geograafilises mõttes olid Eesti ja Tšehhi teineteisele suhteliselt lähedal, mis välistanuks suurte kulutuste tegemise tagavaraosade, kulumaterjalide jne. transportimisel

lennukitehasest; võttes arvesse lennuki küllaltki laialdasi kasutusvõimalusi ja taktikalis-tehnilisi omadusi, olnuks tema maksumus ja teeninduskulud suhteliselt madalamad võrreldes teiste riikide sama klassi lennukitega; põhjusel et lennuk oli kaheistmeline ja dubleeritud juhtimissüsteemiga, olnuks lennuki juhtimisel või avariiolukorras negatiivse inimfaktori mõju väiksem; valmistajatehase poolt oli planeeritud varustada lennuk parimate lääne sihik- ja navigatsioonisüsteemidega ning mõningate uute pardarelva-tüüpidega ja lennukilt olnuks suhteliselt kerge ümber õppida sellistele lennukitele nagu F-15, F-16, MiG-29, Su-27 jne. (KJPS, f.KJPS, n.GA, 2001.a, Karp 15). 1994. aasta keskpaiga seisuga olid Tšehhi lennukitootja *Aero Vodochody*`ga lennutehnika soetamisega seotud läbirääkimised peatatud, põhjuseks Eestile mittevastuvõetavad, kõrged hinnad (KJPS, f.ÕVS, Karp 6, s.9).

ÕV ülema Vello Loemaa seletuskirjas KaMin-i kantsler Tarmo Mölderile aastast 1995 on kirjutatud, et Suurbritannia Valitsus oleks soovi korral võimeline Eestile järelmaksuga müüma lennukeid HAWK, Soome aga õppelennukeid RediGO. Viimaste kohta andis Soome kaitseminister lootusi saada neid laenu korras, mis hiljem „unustatakse". Samuti kaalus Rootsi Valitsus võimalust anda Eestile õppetreeninglennukeid SAAB SK-60, mis loonuks hea baasi tulevikus Rootsi relvastusest mahavõetavate Saab-35 Draken ja Saab-39 Gripen kasutuselevõtuks. 1995. aastaks oli ÕV-l üks lennuvahend, milleks oli kopter Mi-2 (KJPS, f.KJPS, n.GA, 2001.a, Karp 15). Antud kontekstis olnuks F-5E või F-5F ning Saab-35 Draken või JAS-39 Gripenite kasutuselevõtmine vägagi märkimisväärne areng ÕV tehnilise baasi täiustamise osas.

2.4 Rahvusvaheline koostöö

Varsti pärast õhukaitse taasloomise algust hakati otsima võimalusi, kuidas teha naabritega õhukaitsealast koostööd. On ilmselge, et ühised projektid on nii majanduslikus kui ka puht-sõjalises mõttes edukamad.

1992. aasta kirjavahetuses tollase Õhukaitse ülema Vello Loemaa ja KJPS ülema kolonel Ants Laaneotsa vahel on mainitud, et otsiti kontakte Soome Vabariigi õhujõudude juhtkonnaga, eesmärgiga saada soovitusi Eesti õhujõudude ja õhukaitsesüsteemi loomiseks, informatsiooni võimalikest variantidest relvastuse, tehnika ja varustuse hankimiseks ning mainiti ka võimalikku koostööd personali ettevalmistuses (KJPS, f.ÕVS, Karp 3, s.6).

Üheks esimestest ettevõtmistest õhukaitsealase koostöö tegemiseks Balti riikide vahel sai Eesti, Läti ja Leedu vabariikide kaitseministrite kokkusaamine 15. veebruaril 1994 aastal Riias. Seal nähti vajadust luua kolme riigi ühine õhuruumi ohutuse tagamise süsteem tuginedes Lääne riikide kogemustele. Riikide õhuruumi suveräniteedi tagamise küsimustes osavõtjad nõustusid, et seda ülesannet on võimatu lahendada lennuväe loomiseta, mis täidaks

õhukaitse funktsioone ja tagaks riikide kaitsejõudude mobiilsuse, mis garanteeriks riikidevahelise tõhusa ja kiire vastastikuse abi (KJPS, f.KJPS, n.GA, 2001.a, Karp 15).

Võib järeldada, et 1994. aastal pandi juba sisuliselt alused BALTNETi loomisele.

Programmi käivitamine kulges ladusalt, sest Balti riikide ÕV-de ülemate seas valitses üksmeel selle süsteemi vajalikkuse koha pealt. Alguses prooviti ka soomlastega sarnast koostööd hakata tegema, aga nendega see ei õnnestunud kuna Soomel olid vastavad lepinud Venemaaga. NATO riigid nagu Norra ja Taani vaatasid eestlaste plaani ja kiitsid selle heaks ning poliitilisel tasandil takistusi ei tehtud (Krüüner 2009).

1995. aastal uuriti võimalust ka õhukaitse-alase koostöö arendamiseks Rootsiga. Kirjavahetusest tollaste ÕVS-i ülema kt. major Serkki Niitsoo ja KJPS-i ülema kolonel Arvo Sireli vahel on ÕV seisukohtadena välja toodud õhuseirespetsialistide üldine ettevalmistus (teoreetiline väljaõpe, praktika Rootsi vastavates õhuseiresüsteemides), Rootsi Kuningriigi õhukaitsesüsteemist kasutuselt maha võetud tehnika üleandmine ÕV-le abi korras (ÕT-süsteemid, lennutehnika, raadiolokatsioonivahendid jms), ühineda Rootsi Kuningriigi mõningate meile sobivate relvahankeprogrammidega ning koostöö ÕV spetsialistide ettevalmistustaseme tagamiseks (stažeerimine, kogemuste vahetamine jne.)[32] (KJPS, f.KJPS, n.GK, Karp 33, s.60).

1995-1996.a kasutati USA kaitseministeeriumi juhtimisel Regional Airspace Initiative (RAI) töögrupi abi Balti riikides õhuseire- ja õhukaitse loomisel. Tuleb märkida, et selleks ajaks juba käimasolevate koostöövormide[33] eesmärgiks oli pigem kaasa aidata suveräänsuse tagamisele õhuvaatlussüsteemide osas ja lennuohutuse kindlustamine. Otsene sõjaline aspekt neil puudus. 1996. aasta seisuga olid oma soovi osaleda Balti riikide õhuseire-alases koostöös välja öelnud Suurbritannia, Rootsi ja Taani, kuid see osalus oli ainult ekspertide tasemel (KJPS, f.KJPS, n.G3, Karp 7, s.30).

[32] Selle teemaga haakuvad paar relvahangete-alast juhtumit. Brigaadikindral Roosimäe sõnul olid rootslased kavalad- nende plaan oli müüa meile sisuliselt kasutuid ÕT-kahureid (40 mm Bofors) ja mitte just kõige paremaid ÕT-raketikomplekse RBS-70, ning vastutasuks oleksid rootslased meile „tasuta“ väljaõpet pakkunud. Vastavatest relvastuse pakkumistest keelduti eelpool nimetatud põhjustel (Roosimägi 2009).

[33] NATO komiteede NADC, CEAC ja PfP.

3. PERIOOD 1996-2003

Aasta 1996 oli Eesti õhukaitse, täpsemalt öeldes ÕT jaoks murranguline. Leidsid aset mitmed suured muutused, mis aitasid kaasa õhukaitse arengule. See oli periood, kus Eesti sai algust teha ÕT väljaõppega tuliuute Bulgaariast pärit kahurite ZU-23-2 näol. Fakti, et õhukaitse arendamist peeti vajalikuks ilmestab asjaolu, et 1996. aastal välja töötatud KJ varustuse ja relvastuse nelja aasta (1997-2000) programmi raames oli ÕT alaprogramm esmase tähtsusega. 1996. aasta kirjavahetusest antud teemal tollaste KaMin-i kantsleri Eero Vaarmanni ja KJPS-i Operatiivosakonna ülema kolonel Oskar Mark`i vahel on kõnealuse perioodi üldmahuks kavandatud 260 miljonit krooni, mis pidi katma nii 62 laskeseadeldise, 190 raketi, kui ka kontrolli- ja treeninguseadmete hanke (KJPS, f.KJPS, n.G3, Karp 16, s.63). Paraku ei realiseerunud need plaanid, sest polnud rahalisi ressursse ja piisavalt poliitilist tahet (Roosimägi 2009).

Sel perioodil sai alguse ka suurem koostöö Eesti ja Soome õhutõrjujate vahel Viro-projekti näol. Koostööprojekte oli sel ajal käimas teistegi riikidega. Rootsi esitas 1996. aastal projekti Balti mere maade ühtse õhu- ja mereruumi vaatlussüsteemi loomiseks, mille põhieesmärk oli abistada piirivalvet ja päästeteenistusi, kuid mille abil olnuks võimalik jälgida ka sõjalist liikumist. Samuti oli Rootsi esinenud kavadega, mis puudutasid Balti riikide idapiiri jälgimissüsteemide rajamist. 1996. aastal oli töös Läti idapiiri jälgimissüsteemide ehitus, ning edu korral pidi kõnealust süsteemi ka Eestile ja Leedule pakutama. 1997. aastal otsiti võimalusi koostööks Ukraina Vabariigiga, kuna Ukraina omas sel hetkel üht tugevaimat ÕT-süsteemi Euroopas. Eesti-poole huvides oli astuda Ukrainaga läbirääkimistesse seoses võimaliku varustuse- ja tehnikaalase abi saamisega ÕT osas. Eesti huvideks olid 23 mm ÕT-kahuri pikaajaline varustamine tagavaraosadega, pikaajalisteks remonttöödeks vajaminev kirjandus, liikuv remonditöökoda 23 mm kahuritele ning ÕTD-s kasutusel olevale elektroonikale, tulejuhtimissüsteemid, liikuvad radarid, 23 mm kahuri simulaatorid ning pauk- ja lahingpadrunid 23 mm kahurile (KJPS, f.ÕVS, 1996.a, Karp 7, s.9).

2000. aasta kirjavahetusest tollase õhutõrjeinspektori kolonel Roosimäe ja KJPS vahel on välja öeldud, et võttes aluseks MAP-i, kus oli kirjutatud, et Eesti arendab 4 jalaväebrigaadi ning maavägede ÕT oli hangete osas prioriteet number üks, siis pidi ÕT arendamise raskuspunkt lähiaastate jooksul olema maavägede ÕT. Et arendada see tasemele mis võimaldanuks integreerida vastavaid relvasüsteeme NATO süsteemidega, läinuks vaja 0,8-1 miljard krooni (KKRK, f.ÕTD, n.C, K-8, s.7).

3.1 Õhutõrje-alane koostöö soomlastega: Viro-projekti

Sõltumata sellest, et eestlaste ja soomlaste koostöö ÕT arendamisel eksisteeris mingil määral ka juba aastal 1994, võib üheks suuremaks pöördepunktiks käsitletavas perioodis lugeda Eesti-Soome koostööd, mis kandis nimetust Viro-projekti[34]. Kahe naaberriigi vaheline koostöö[35] kestis aastatel 1996-2003, ning hõlmas endas Eesti kaadrikaitseväelastest õhutõrjujate koolitamist ja lahinglaskmisi nii Soomes kui Eestis. Nimetatud projekti raames hakkas Eesti ÕT kaaderkoosseis käima Soomes Lohtaja ÕT-polügoonil laskmas[36].

Viro-projektis olid kasutusel kahurid, mille eestlased olid ostnud aastal 1994 Iisraeli relvahankega, kuid enne projekti tuli kehvas seisukorras olevad kahurid ja nende arvestid hooldada. Viro-projekt palkas kahurite hoolduse läbiviijaks kapten Klaus Niemineni ja leitnant Erkki Knuutila. Töö sooritati kolmes järgus: 12.-30.05.1997. a, 31.05.-15.06.1998. a ja 1.-30.06.2001. a. Iga hoolduse aeg võimaldas kõigi kasutuse olnud kahurite täishoolduse ja korrastuse, samas õpetati eestlastele hooldust kuni tehase- või töökojatasemeni (C-hooldus) välja (Kivimäki 2004:144).

Vahest kõige nõrgem lüli kogu ÕT-süsteemis oli sel ajal tulejuhtimine. Rühmasisene tulejuhtimine käis läbi rühma tulejuhtimispunkti hääle ja käemärkide abil kuna polnud sideühendusi, ning patareid sai samadel põhjustel juhtida eelnevalt kokkulepitud juhiste abil, kuna rühmadega side puudus (KJPS, f. KJPS, n.G3, Karp 28, s.160). Major Keijo Tossavainen alustas projektis 17.09.1997. Vestlustes eestlastega sai asjatundjast major ettekujutuse, et Eesti ÕT-d on tarvis aidata eelkõige tulekasutuse alal, kuid koha peal käinuna sai selgeks, et arendamist vajab kogu relvaliigi ülesehitus ja korraldus (Kivimäki 2004:145).

1997. aasta sügisel käis Eestis Soome ÕT peainspektor kolonel Kallervo Sipi. Tossavainen oli koos temaga ja sai ehk liiga positiivse ettekuutuse Eesti ÕT tasemest. Hilisematel käikudel veel samal 1997. ja ka 1998. aastal sai ta mõnevõrra selgema ja hoiatavama pildi, kusjuures oma aega ja osa nõudis ka eestlaste mõttemaailmasse süvenemine. Eesti-poolsete vastutajatena olid kohal ÕTD staabiülem kapten Priit Aasmaa ja tema järel kapten Vahur Väljamäe ning väljaõppeohvitser leitnant Gert Treu. Eesti ÕT arendamiseks koostati 3-aastaseid projekte. Esimene tehti valmis detsembris 1997, teine aastal 2000, viimane viidi ellu aastail 2001-2004 ja selle põhjaks oli Eesti ÕT analüüs aastal 1999. Planeerimises osalesid mõlemad osapooled, Eesti osaks jäi näiteks vajaduste kaardistamine. Arendustöö sõna otseses mõttes algas aastal 1998, mil selgitati ÕT koolituse tase Eestis eri tasemeil ja väeosades ning korraldati Soome

[34] Eesti-projekt.
[35] Lisaks ÕT-le algas koostöö ka teistes relvaliikides.

Õhutõrjekoolis kahenädalane meeskonna ja rühma taseme koolitus, millel osales üheksa eestlast (*ibid*).

Suvel 1998 said kuus eestlast koolituse Eestis olevatelt soomlastelt kahuri C-taseme hoolduses. Samal aastal õppis viis eestlast veel Soome Reservohvitseride kooli ÕT erialal. Muu toetuse hulgas sai ÕTD Soomest 40 treeningrelvarakist ning rohkesti õppekirjandust ning käsiraamatuid. 1998. aasta sügisel täitus Eesti õhutõrjeväeosal 70 aastat ja väeosa sai lipu, tseremooniale oli kutsutud ka Soome ÕT esindajad. 1998. aasta jooksul korraldati eestlastele neli koolitust, millistest kolm oli Soomes ja üks Eestis. Kaks neist kestsid kaks nädalat ja kaks ühe päeva (*ibid*). Eestlasi osales kokku 21 ja Soome-poolseid koolitajaid oli kokku 14. Lisaks tehti Soomest Eestisse kaks tutvumisreisi, millistest võttis osa kokku üheksa inimest (*ibid*:146). Kogu projektis oli oluline ka eri tasandite omavaheline hea läbisaamine. Olulist rolli nendes suhetes mängisid Helsingi Õhuõrjerügemendi ülem kolonel Rauli Korpela, Õhutõrjekooli ülem kolonelleitnant Risto Häkkinen ja eesti poolelt ÕTD ülem kolonelleitnant Urmas Roosimägi (*ibid*).

1999. aasta peaeesmärkideks olid koosseisude ühtlustamine, ajateenijaist rühma- ja meeskonnaülemate koolitustaseme parandamine ning ÕT-patarei tasemel õppuse läbiviimine. Soome-Eesti koostööõppusi oli aasta jooksul neli: Kloogal lasti treeningrelvadest lennukeid (mudelid olid Soomest kaasa võetud), patarei taktikast viidi Hyryläs Õhutõrjekoolis läbi nädalapikkune kursus, millele järgnes üheksapäevane laskelaager Lohtajal. Sügisel jälgisid eestlased Niinisalos sõjaaja koosseisu kerge ÕT-patarei toimimist. Soomes korraldatud õppest võttis osa kokku 15 eestlast, Klooga laskelaagrist võtsid osa mõlemad Eesti ajateenijate õppepatareid (*ibid*).

Kokkuvõttes õnnestus 1998. aastal tunduvalt parandada relvaliigikoolitust, seda eelkõige laskeõppe ja patarei tasandi taktika valdkonnas. Aastal 2000 koostöö jätkus, kursuseid ja õppepäevi oli enamgi. Kuus eestlast, kes eelnenud aastal olid saanud koolituse patarei tasandil, said nüüd tutvuda ÕT-pataljoni tasandiga. Laskelaagreid oli kaks (*ibid*).

Kuna käsitletava aasta sees toimus nii Soomes kui Eestis ülema vahetusi, siis viidi uued ülemad vahetult kurssi asjade käiguga[37]. 2001. aasta üritustes nelja võib lugeda juba traditsioonilisteks. Ajateenijad lasid õhusihtmärki seekord Ida-Virumaal Viivikonnas, laskeharjutust jälgis ka Soome peainspektor Kari Siiki, sihtmärgina kastati kolmandat ja viimast korda Soome mudellennukeid. Juunis sai korrastatud viimased hooldamata kahurid. Lohtaja laskelaagris oli eestlastest taas koostatud üks kahurimeeskond. Suvel-sügisel tehti

[37] Soomes uus peainspektor kolonel Kari Siiki, Eesti poolt ÕT peainspektoriks saanud kolonel Roosimägi, ÕTD uus ülem major Vahur Väljamäe jt- Viro-projekti.

koostööd juba rakettide hankimiseks Eesti KJ-le. Jätkusid Soome asjatundjate külaskäigud Eestisse (*ibid*:147).

Aastal 2001 õppis eri Soome sõjalistes õppeasutustes kokku kuus eestlast. Muutusi oli koostööd juhtivate isikute osas. Soome poolt said nendeks majorid Sami-Antti Takamaa ja Arto Ikonen. Kursuste ja laagrite eest vastutava Soome Õhutõrjekooli ülemaks oli saanud kolonelleitnant Antti Arpiainen. Eesti ÕTD juhtis kapten Tormis Kuusik ja staabiülemaks oli saanud leitnant Andres Tõnne (*ibid*:148).

Aastal 2002 olid vaid üksikud koostööüritused. Lohtajal oli taas meeskonna jagu eestlastest koolijataid. Sügisel korraldati kaheksale eestlasele nädalane kursus raketipatarei kasutusest brigaadi kaitse- ja ründelahingus. Sel aastal õppis Soomes viis eestlast[38] (*ibid*).

Kolonelleitnant Keijo Tossavainen lõpetas töö projekti raames aasta lõpus. Kolonelleitnant Tossavaineni hinnangul läks projekt üldjoontes korda. ÕT viidi Maaväkke, väljaõpe toimis, kaadri väljaõpet ja kutseoskusi parandati pidevalt korraldatavatel õppustel, laskelaagrites ja kursustel. Tunduvalt tõsteti Eesti ÕT võimekust iseseisvalt hooldada relvastust jm varustust. Puudujääke ilmnes mobilisatsioonivarustuse hankimisel, Eesti õhutõrjekooli käivitamisel ja eelkõige ÕT laskevälja loomisel (*ibid*).

3.2 Õhutõrjedivisjon

3.2.1. Õhutõrjedivisjoni struktuur

Vabariigi Valitsuse korraldusega nr 316-k 29. aprillist 1997.a. „Väeosade moodustamine, ümberformeerimine ja paiknemine" ja Rahuaja riigikaitse seaduse[39] § 14 lg 1 p 6 alusel tehti KaMin-ile ülesandeks formeerida ümber ÜRÕP 1. maist 1997.a. Tallinnas Magasini 31 paiknevaks ÕTD-ks. ÕTD hakkas struktuuriliselt kuuluma Maaväe koosseisu.

Põhjuseid, miks ÕTD läks Maaväe koosseisu oli mitmeid. Olulist rolli mängis siin tollane ÕTD ülem kolonelleitnant Urmas Roosimägi, kes on selle ebapopulaarse otsuse eest palju kriitikat pälvinud. Intervjuus rääkis praegune brigaadikindral Roosimägi, et ÕT relvaliigi arendamine ÕV koosseisus osutus keeruliseks, sest ÕV pidi vastutama strateegiliste objektide õhukaitse eest, mida 23 mm kahuriga kaitsta ei saanud. Teise põhjusena mainis brigaadikindral Roosimägi, et meie saatus oli lähiaastatel arendada maaväe ÕT-d, sest tol ajal oli juba selge, et lahingväljal moodustab enamiku ÕRV-dest[40] lahingkopter, mille eest see kahur kaitsnuks jalaväelasi. Kolmas põhjus oli panna alus ja hakata välja õpetama maaväe kallakuga ÕT-

[38] Alates aastast 2003 siirduti erilepingutega töösse, st laiapõhjaline koostöö soikus. Sama aasta jaanuarist maini õppis Helsingi Õhutõrjerügemendi õhutõrjekoolis 6 eestlast- (ltn Raudvassar).
[39] RT I 1995, 18, 240; 1996, 25, 519; 49, 953.

spetsialiste. „Me ei saanud õpetada õhutõrjespetsialisti sinises mundris strateegiliste objektide kaitseks selle kahuriga“ (Roosimägi 2009). Intervjuus Teo Krüüneriga vastab viimane: „Siin tulid mängu isiklikud ambitsioonid, millega lõhuti/segati Õhuväe arengut. See oli samm tagasi Õhuväe jaoks- palju oli tehtud ära, struktuurid loodud jne. Õhutõrjedivisjon oleks pidanud jäämagi Õhuväe koosseisu, sest Õhuvägi lõi selle ja see oli ainuke Õhuväe väeosa- oli mõeldud sellest välja kujundada õhukaitsepataljon ja õhuseirepataljon. ZU-23-2-ed kõlbavad tõesti rohkem Maaväe, mitte strateegiliste objektide kaitseks, selles suhtes ma isegi nõustusin selle sammuga“ (Krüüner 2009).

ÕTD-s oli 1997.[41] aasta juulikuu seisuga rahuaja vajadusteks kaadrikaitseväelasi nimekirjas[42]: ohvitsere 28 (52), allohvitsere 43 (72), sõdureid 3 (12), ametnikke 4 (5), teenistujaid 8 (6), töölisi 13 (36); ajateenijatest allohvitsere oli 14 (26) ja sõdureid 390 (337) (KJPS, f.ÕVS, 1997.a, Karp 9, s.10).

Kolonel Urmas Roosimäe ettekandes Maaväe ülemale 2001. aasta juunikuus on konstateeritud fakti, et maavägede ÕT areng oli peatunud ja ÕT saanud tagasilöögi. Sellise olukorra oli põhjustanud palga langus ja üksuste ebamäärane paiknemine Eesti KJ-des, lisaks ohvitseride lahkumine ÕTD-st, mis oli ületanud kriitilise piiri (KKRK, f.ÕTD, n.C, K-8, s.7).

3.2.2. Õhutõrjedivisjoni varustus/relvastus

ÕTD-l oli käsitletavas ajavahemikus kasutada käsitulirelvadest Galil AR/SAR/ARM/Sniper, kergekuulipilduja Negev, tankitõrjegranaadiheitjad B-300 ja M-69. ÕT-relvastusest olid kasutuses endiselt ÕT-kahurid ZU-23-2, mille puhul kasutati nii Iisraeli-hanke esimest partiid, aga rohkem siiski Bulgaaria päritoluga relvi teisest partiist. Kahurid väljastati pataljonile 8. aprillil 1996. aastal (KJPS, f.ÕVS, 1996. a, Karp 7, s.9). Need kahurid olid teine 50-eksemplariline partii, mille Iisraeli relvafirma TAAS kohustus lepingujärgselt meile andma. Iisrael ise neid kahureid ei vajanud ja arvatavasti sai need ise Bulgaariast poolmuidu, kuna sealne relvatehas mis tootis litsentsi alusel vene kahureid, läks pankrotti. Erinevalt Iisraeli kahurite esimesest partiist on Bulgaariast pärit kahurid ennast tänaseni heast küljest näidanud ning suuri tõrkeid pole neil esinenud. Iisraeli relvatehingu lõpptulemusena sai Eesti riik sada kahurit ZU-23-2 (Roosimägi 2009).

TAAS oli need komplektid tellinud meie jaoks Bulgaaria tootjalt. Eestil sellega mingit tegelikku vahendajarolli ei olnud. Veidi hiljem samal aastal saabus Iisraelist ka teine pool laskemoonast.

---

[40] Roosimäe hinnangul umbes 70-80% ulatuses.

[41] Suureks probleemiks oli 1996. aastal kaadri liigne voolavus. Peamise põhjusena toodi välja kaadri ebakompetentsus ja nõrk distsipliin- (KKRK, Ametkondlik kirjavahetus KV juhatajaga)

[42] Sulgudes on kirjas kui palju oli planeeritud.

Hiljem, kompenseerimaks laskemoona vanust jm., saadi TAAS-ilt juurde veel[43] väiksem kogus korras lindistatud 23 mm laskemoona. ÕT-varustuse hulka võiks lugeda ka mingi osa sama lepinguga saabunud Tadirani raadiojaamu- neid osteti kokku sadu kogu KV-le. 1998 osteti Bulgaaria firmalt KAS Engineering ZU-23-2 varuosasid, remondikomplekte, määreid ja sihikuvarustust. See kõik osteti selleks, et komplekteerida ning lahingukorda viia Iisraeli esimest,vana ja puudustega kahuritepartiid (Nõmm 2009).

Kuna arenenud riikide KJ-des olid sel ajal juba ammu imitaatorid olemas, siis tellis ka KaMin 1997. aasta alguses Soome formalt „Instrumenti Oy" 23 mm ÕT-kahuri ZU-23-2 imitaatori AMSI-23, mille valmistamisel lähtuti ÕTD ohvitseride soovidest. Tavalisest ÕT-kahurist eristas seda lisatud tarkvara (Virtual Landscape Generator), mille südameks oli Pentium 150 protsessor 1,6 GB kõvaketta ja 64 Mb RAM-iga arvuti, mis asus sihturi ees kahuri padrunikasti asemel. Tarkvara suutis luua täispanoraamiga, s.t. 360 kraadi ulatuses vaadeldava maastiku, millest ekraanidel oli korraga 30 kraadi. Nii sihturi kui seaduri ette olid kinnitatud arvutiekraanid, sihtmärk oli kolmemõõtmeline. Nii õhu- kui ka maasihtmärkide liikumist ja tegevust oli võimalik instruktoril endal programmeerida. Instruktor sai välja mõelda ja arvutisse sisestada stsenaariume ja muuta maastiku eripära. Imitaatori tõelähedust suurendas ka audiosüsteem, mis andis edasi sihtmärgi müra, kahuri laskemüra, tabamuste helid ja sihtmärgi hävimise heli[44] (Väli 1998:33-36).

1997. aasta veebruari ettekandes ÕTD varustuse olemasolu ja seisukorra kohta ÕV ülemale kolonel Teo Krüünerile märgib tollane ÕTD ülem kolonelleitnant Urmas Roosimägi, et seoses rahaliste vahendite puudusega ja divisjonist mitteolenemata põhjustel puudus ÕTD-l relvastuse, laskemoona, lõhkeainete ja varustuse ladu, oli olemas ainult relvastuse ja laskemoona ajutine hoiustamise ruum. Kuurid, kus kahureid hoiti, vajasid sanitaarremonti (katused, kanalisatsioon). Kahurite remondiks mõeldud ruum oli küll olemas, kuid sisseseade puudus. Lisaks puudus hooldus- ja õppehall, kahurite liikuv remonditöökoda, polügoon ÕT-kahurist laskmiseks ning õhusihtmärgid kahuritele (KJPS, f. ÕVS, 1997.a, Karp 9, s.10). Probleem püsis ilma lahenduseta veel vähemalt aastani 2000, sest selleks aastaks polnud Magasini linnaku tarbeks KaMin-i poolt eraldatud ühtegi investeeringut (KKRK, f.ÕTD, n.C, K-8, s.7).

1998. aastal hakati juba otsima võimalusi varustada nii jalaväe, kui ka ÕT-struktuurid raskekuulipildujatega. Tollase ÕT-inspektori kolonelleitnant Urmas Roosimäe ettepanek KJPS-ile oli võtta kasutusele 12,7 mm raskekuulipildujad, mis peaksid hakkama täitma õhukaitseülesannet nii jalaväe, kui ka suurtüki-, tankitõrje-, pioneeri, kui ka ÕT-üksustes,

[43] Lisaks lepingujärgsele kogusele.

[44] Kõnealuse imitaatoriga viiakse ÕT-väljaõpet läbi tänase päevani. See on tõhus abivahend sihturi ja seaduri tegevuse ning meeskonnaülema käskluste koolitamisel lastes õhu- ja maamärke.

tõrjumaks nii koptereid kui ka maasihtmärke (KJPS, f.KJPS n.G3, Karp 29, s.163). „Otsus võtta kasutusele raskekuulipildujad põhines faktil, et tänapäeva lahinguvälja valitseb lahingkopter[45], ning parim kaitse jalaväeüksustel kopteri vastu ongi raskekuulipilduja: see on odav ja väljaõpe sellele on lihtsasti teostatav" (Roosimägi 2009). Reaalselt jõudsid 12,7 mm raskekuulipildujad Browning Kaitseväkke aastal 2005.

2001. aastaks oli tehtud koostööd Soomega, muretsemaks moodustatava brigaadi tarbeks ÕT-relvade hankega. Siiamaani puudusid automatiseeritud tulejuhtimise ja tulekasutamise juhtimise elemendid (KKRK, f.ÕTD, n.C, K-8, s.7).

3.2.3. Õhutõrjedivisjoni väljaõpe

Siiani oli väljaõpet antud kahuri meeskonnale koostöö ja ohvitseridele ÕT-taktika osas. Et polnud polügooni ega tehnilisi vahendeid, siis ei olnud võimalik läbi viia lahingumoonaga laskeharjutusi õhusihtmärkide pihta. Küll aga olid paaril viimasel aastal divisjonis olnud ajateenijad tulistanud lahingumoonaga maasihtmärke (Väli 1998:36).

Pataljonis võeti esimesed üheksa Bulgaariast saadud 23 mm ÕT-kahurit kasutusele 8. aprillil 1996. aastal[46]. Esimene laskmine toimus 23. augustil 1996. aastal. Kuni selle ajani oli KV-laste väljaõpe ÜRÕP-is korraldatud jalaväe väljaõppe alusel, ning täiendväljaõppeks oli ÕT- ja sissitegevus. Sarnaselt varasematele aastatele jätkas ajateenija pärast algväljaõpet oma teenistust valverühmades ja osales igapäevastel algõppe-harjutustel jao, rühma ja kompanii tasemel. Samuti polnud aastal 1996 kuhugi kadunud probleem, et väljaõpet ei saanud efektiivselt läbi viia, kuna umbes 50% isikkoosseisust oli hõivatud vahiteenistusega (KJPS, f.ÕVS, 1996. a, Karp 7, s.9).

1997. aasta seisuga hõlmas ÕTD-s pakutav algväljaõpe üksiku mehe ja jao tasemel oskusi ja teadmisi, põhiväljaõpe hõlmas 23 mm kahuri tundmist, meeskonna tegevust, erialalist väljaõpet ning meeskonna tegevust rühma ja patarei koosseisus. Toimusid erinevad kursused ohvitseridele ja allohvitseridele (KKRK, f.ÕTD, K-35).

1998. aastal viidi läbi väljaõpet, mis oli organiseeritud vastavalt ÕTD-s väljatöötatud programmile. Programm hõlmas nii baasväljaõpet noortele kui ka ÕT-alast väljaõpet. Selleks ajaks oli läbi viidud mitmeid ÕT-alaseid väliõppusi divisjonile ja patareidele koos 23 mm ÕT-kahuri ZU-23-2 lahinglaskmistega ning omandatud tänu sellele praktilisi kogemusi. Staabi töö

[45] Hea näide selle kohta on 1973. aasta Yom Kippuri sõda, kus Iisraeli lahingkopterid hävitasid väga efektiivselt vastase tankiparki.

[46] Väljaõppe alal oli alustatud ÕT koolitusprogrammi elluviimist, nimelt oli käsil koolituse läbiviimiseks vajalike õppematerjalide koostamine. Raskendavaks asjaoluks nimetas kol-ltn Roosimägi koolitajate nõrka ÕT-alast haridust, mida samas leevendasid sõjakoolidest naasnud noored ohvitserid. 1996. aastaks ei oldud veel alustatud erialakursuste läbiviimisega- KKRK, Ametkondlik kirjavahetus KV juhatajaga.

oli 1998. aastal häiritud seoses staabiülema ja sektsiooniülemate vahetumisega. Tõhusat koostööd oli tehtud KVÜÕA-ga, kaasa oli aidatud Suurtükiväegrupi moodustamisel ja Lennubaasi väljaõppe käivitamisel. Koostöös Soome kaitsejõudude ÕT-inspektsiooniga oli ÕTD kaaderkoosseis käinud Soome reservohvitseride kursustel ja ÕT-kahuritega laskmas. Erinevates sõjakoolides oli alustanud õpinguid kolm ÕTD allohvitseri (*ibid*).

ÕTD ülesandeks lisaks ÕT-alasele väljaõppele oli ÕT-programmide väljatöötamine, ÕT-õpikute väljatöötamine, koostöö koordineerimine Soome ÕT inspektsiooniga ning NATO NADS ÕT-alaste küsimuste arendamine ja lahendamine Eesti Vabariigis (*ibid*). Üks selle töö tulemusi oli 1998. aastal välja töötatud ÕT kahuripatarei lahingumäärustik, millest juhinduti ÕT-alase väljaõppe läbiviimisel.

2000. aasta seisuga oli ÕTD-s välja õpetatud kolm ÕT-patareid koos manuaalsete tulejuhtimiselementidega (KKRK, f.ÕTD, n.C, K-8, s.7). Sama aasta märtsikuus viidi läbi vabatahtlike ÕT reservohvitseride kursus, millest võttis osa 9 reservohvitseri kandidaati (*ibid*).

2001. aasta teise poole seisuga oli seoses vähese ajateenijate arvu eraldamisega kahurimeeskondade väljaõpe seiskunud, teostati ainult lahingut toetavate allüksuste väljaõpet. See-eest jätkus koostöö Soomega, olemasoleva kaaderkoosseisu täiendõpe ja lahinglaskmiste läbiviimine kaaderkoosseisule. Personal oli puudulik ohvitseride ja allohvitseride osas, komplekteeritus oli 57%. Olemasolev varustus ja relvastus ei võimaldanud osaleda NATO PfP operatsioonides (*ibid*). ÕTD-s peatus ajateenijate väljaõpe 2002. aasta aprillikuus, seoses peagi ees seisva kolimisega Tapale.

3.3 Õhutõrjeväljaõpe Kuperjanovi Üksik-Jalaväepataljonis

ÕT väljaõpet viidi läbi ka Võrus asuvas Kuperjanovi Üksik-Jalaväepataljonis aastatel 1996-1998. Nimelt asus seal patarei-suurune üksus, mis pidi sõja ajal „paisuma“. „Põhjus miks õpetati õhutõrjujaid ka Kuperjanovis välja oli selles, et puudus kontseptsioon, seega ei teatud millist armeed me tervikuna üles ehitame. Sel põhjusel mõeldi et pannakse õhutõrje allüksused ka jalaväepataljonide struktuuridesse. Kuperjanovis lõpetati õhutõrjujate väljaõpe aastal 1998 sellepärast, et sellises väikeses riigis nagu Eesti ei olnud mõtet killustada õhutõrjet laiali. Killustades ressurssi ja teadmisi ning õpetades igas pataljonis professionaalset õhutõrjet, oleks me pidanud igas pataljonis looma ka materiaalse tehnilise baasi, mis nõudnuks palju resursse” (Roosimägi 2009). „Õhukaitse jaguneb riiklikuks ja relvaüksuste õhukaitseks. Relvaüksuste õhukaitse ülesanne on liikuda koos pataljonidega. Rääkida et see

oli killustamine ei vasta tõele. Olnuks tark tegu jaotada need kahurid pataljonidele laiali, sest strateegiliste objektide kaitseks need ei kõlba" (Krüüner 2009).

3.4 Keskpolügooni loomine ja tähtsus õhutõrje seisukohast

Sihipärane tegevus leidmaks polügoon kust saaks lasta ÕT-relvadest hakkas pihta 1990-ndate lõpus. Otsiti variante lasta suunaga merele. „Paraku on eestlastel siiamaani mentaliteet, et Kaitsevägi on kulutaja ja hävitaja, et temas pole midagi head. Seetõttu põrkusime polügooni otsingutel suurele avalikkuse vastuseisule, keskkonnakaitse tõi Aegna saare puhul argumendina välja hüljeste heaolu" (Krüüner 2009).

Eesti Vabariigi taasiseseisvumise järel oli vajalik teostada omandireformi- keegi ei mõelnud sel hetkel, et Eesti vajab polügooni. See teema sai päevakorda tõstetud 1999. aasta paiku. Alguses ei olnud polügooni loomiseks poliitilist tahet, lisaks suur avalikkuse vastuseis-tsiviilisikud arvasid, et KV tahab lihtsalt mere ääres häid krunte saada. Avalikkusele oli väga raske selgitada, mis on erinevus ÕT-polügoonil ja jalaväepolügoonil. Esimest korda üritati seda probleemi süstemaatiliselt lahendada 2005/2006, ja viimati aastal 2007 sellepärast, et Eestisse tuleb uus relvasüsteem[47]. Üks variant ÕT-polügooniks oli Keskpolügoon Kuusalu vallas. Samas jõudsid erinevad uuringud Keskpolügooni puhul juba üsna alguses selgusele, et seal ei saa lasta õhusihtmärke põhirelvast ja samuti polügooni mõõtmed ei võimaldanud seda. Aegviidu polügoonil oli Soodla piirkonnas lennukite maandumise tsoon, rahvusvaheliste liinide tõstmine või ümbersuunamine maksnuks liiga palju. Oli ainult variant lasta treeningrelvast õhusihtmärki ja teha harjutust "järsku ilmuv kopter" metsatuka kohal (Roosimägi 2009).

Aastatel 1957 – 1992 kuulus ala Nõukogude Liidu armee Aegviidu laia kasutusalaga (tanki- ja suurtükiväe harjutusala) 33 100 ha suuruse polügooni koosseisu (Keskpolügoon, kodulk, 06.04.09). Keskpolügoon sellisena nagu me seda täna teame, moodustati Vabariigi Valitsuse 23. oktoobri 2001. aasta korraldusega nr 713-k[48].

Keskpolügoonil viiakse tänase päevani läbi laskeharjutusi paigalseisvate maasihtmärkide pihta 23 mm ÕT-kahuritest, aga lastakse ka õhusihtmärki 23 mm ÕT-kahuri 7,62 mm treeningrelvaga.

3.5 Õhuvägi

1996. aastal kehtima hakanud riigikaitse alusdokumendis „Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad" oli ÕV põhifunktsioonidena välja toodud Eesti Vabariigi õhuruumi kontroll ning

[47] Väga lühikese maa õhutõrje rakettrelvastus Mistral.

strateegiliste objektide õhukaitse. Lähimaks ülesandeks oli luua Eesti, Läti ja Leedu integreeritud õhuseiresüsteem koostöös tsiviillennuliikluse õhuliikluse juhtimisstruktuuridega, mis oleks ühilduv NATO ja Euroopa riikide õhuseiresüsteemidega. Sel ajal oli ÕV koosseisus õhuseire-, ja õhukaitseüksused ja ühendatud lennusalk[49].

ÕV, mille koosseisus oli aastal 1997 ÕVS ja ÜRÕP[50] olukorrast kirjutas tollane ÕV Staabiülema kt. major Serkki Niitsoo, et sarnaselt kogu KV-le on ka ÕV-s probleemiks struktuuride väljaarendamine, sõjaväeliste suhete loomine ja personali ettevalmistus. Ilma selle baasita ei pidanud major Niitsoo kõrgtehnoloogilise varustuse kasutamist tulevikus võimalikuks (KKRK, f.ÕTD, K-35).

Veel aastal 1997 puudus ÕV-l sisuliselt ettekujutus Eesti õhuruumis toimuvast lennutegevusest. Tollane ÕV ülema kt. kolonel Vello Loemaa konstateerib ajakirja „Sõdur" veergudel fakti, et Eesti õhuruumi võisid siseneda, Eesti territooriumil maanduda või siit üle lennata tundmatud lennuaparaadid, mille laadungiks võisid olla relvad, narkootikumid, illegaalsed inimesed jne. Eesti õhuruum oli avatud igasuguseks võimalikuks illegaalseks tegevuseks (agressioon, terrorism), ohustades sellega ka naaberriike (Loemaa 1997b:15).

Vabariigi Valitsuse 29. aprilli 1997.a. korraldusega nr 316-k[51] ÕV reorganiseeriti ning ÜRÕP baasil loodi Lennubaas, ÕSD ja ÕTD. ÕV kõrgeima operatiivjuhtimise organiks jäi ÕVS. ÕV põhiülesandeks rahuajal oli õhuruumi kontroll, mis koosnes õhuseirest ja õhuturbest. Sõjaaja põhiülesanneteks oli õhukaitse, maa- ja mereväe toetamine, osavõtt NATO ja partnerriikide ühisoperatsioonidest ning ühisoperatsioonide tagamine Eesti riigi territooriumil. Põhiülesannetele lisandusid rahuajal KV väljaõppe tagamine, eriotstarbeline tsiviil- ja militaarne transport, VIP-reisid ning eriülesannete täitmine teiste riiklike struktuuride huvides. ÕV tegevuse põhirõhk aastal 2000 oli suunatud 24-tunnise lahingvalveteenistuse käivitamise ettevalmistamisele ÕTD Õhusuveräänsuskeskuses piiratud töökohtade mahus(KJPS, f.KJPS, n.GA, Karp 106, s.217).

Lähiaastatel oli ÕV arengu esmaseks prioriteediks Eesti, Leedu ja Läti ühine BALTNET projekt, mis tõhustas liitumist Euroopa julgeoleku- ja tehniliste süsteemidega. BALTNET toetas Eesti suveräänsust ja koostööd KV ning tsiviillennunduse vahel. Võttes aluseks seaduste ja seadusandlike aktidega ÕV-le püstitatud ülesanded ning prioriteedid, oli välja töötatud ÕV arenguplaan aastateks 2000-2006. Vastavalt prioriteetidele pidi aastaks 2006 olema realiseeritud radarite soetamise programm, tagatud Eesti õhuruumi radarkate kolme õhuseireradari baasil ja käivitatud õhuseire lahinguvalveteenistus täies mahus (BALTNET ja

[48] RTL, 30.10.2001, 118, 1701.
[49] RTI, 16.05.1996, 33, 68.
[50] Enne kui see nimetati ümber ÕTD-ks.

ESNET projektid); Ämari koostegutsemisvõimeline lennuväli valmis vastu võtma NATO ja partnerriikide õhusõidukeid täies mahus; käivitatud riigikaitseliste ülesannete täitmiseks vajalike õhusõidukite soetamise programm (Eesti lennunduse riiklik arengukava 2000-2006:23).

Lisaks olid ÕV-le antud ülesandeks jätkata koostööd NATO Õhukaitse Komiteega (NADC) Eesti õhukaitsemudeli välja töötamisel; jätkata koostööd USA Kaitseuuringute Instituudiga (IDA) Ämari lennuvälja kui tsiviil-militaarses ühiskasutuses oleva lennuvälja arengu küsimustes; jätkata koostööd Rootsi Kaitseuuringuametiga (FOA) ning NATO CCMS komiteega Ämari lennuvälja keskkonnakaitseliste projektide raames; jätkata ÕV-le püstitatud NATO Partnerluse Eesmärkide (PG-de) täitmist vastavalt realiseerimisplaanidele; jätkata Ämari lennuvälja väljaarendamist koostöövõimelisena NATO ja partnerriikide õhujõududega (*ibid*:32).

13. märtsil 1998. aastal kinnitati Vabariigi Valitsuse määrusega nr. 51[52] Eesti KV struktuur, sealhulgas ka ÕV struktuur. ÕV koosseisu kuulusid sel hetkel ÕVS asukohaga Tallinn, Magasini 31; Lennubaas, asukohaga Harju maakond, Ämari lennuväli ja samas kohas asus ka ÕSD.

1999. aastaks oli Tartu Lennukolledž ainus litsenseeritud õppeasutus Eestis, kes valmistas ette ÕV-le vajalikke lennundusspetsialiste ja kopteripiloote (KJPS, f.KJPS, n.G3, Karp 39, s.215).

Aastatel 1994-2004 vahetusid ÕV ülemad 7 korda. Peamiselt olid sellel ametikohal vaheldumisi Teo Krüüner ja Vello Loemaa. Põhjus miks ÕV ülemad nii tihti vahetusid peitus poliitiliste erimeelsuste pärast KV juhtkonnas (Krüüner 2009).

1992. kuni 1998. aastani sai väljaõpet ja läks teenima ÕTD baasil loodud ÕVS-i, Lennuväe baasi ja ÕSD struktuuridesse ligi 80 ohvitseri ja 35 allohvitseri. Kaasa oli aidatud ajateenijate väljaõppe käivitamisele Lennuväe baasis (KKRK, f.ÕTD, K-35).

31. detsembri seisuga aastal 2000 kuulusid ÕV koosseisu ÕVS, Lennubaas ja ÕSD. ÕV koosseisus oli 67 ohvitseri, 31 kaadriallohvitseri, 21 kaadrisõdurit, 17 KVA-d, 24 teenistujat ja töölist ning ajateenijaid oli 51. ÕVS, Lennubaasi ja ÕSD vahel jagunesid need vastavalt 19; 124 ja 68 inimest (KJPS, f.KJPS n.GA, Karp 106, s.217).

---

[51] RTI, 16.05.1997, 37/38, 575.
[52] RTI, 20.03.1998, 28, 365.

3.5.1. BALTNET

BALTNET-projektile eelnes RAI[53], mis sai alguse sellest, et Ameerika soovis ühtlustada ida- ja keskeuroopa riikide õhuseiresüsteemi lääne standarditega. Sõna BALTNET võeti kasutusele ameeriklaste poolt, kes värbasid norrakaid seda projekti rahvusvaheliselt juhtima (KJPS, f.ÕVS, 1998.a, Karp 8, s.9).

Võib väita et BALTNET-ile pandi alus juba 1994. aastal[54], kuid juriidiliselt pandi Balti riikide ühisele õhuseiresüsteemi loomisele algus 1996. aastal USA initsiatiivil RAI töögrupi poolt ning esitati Long Range Radar Parameters for Air Sovereignty Operations Center Compability dokument (KJPS, f.KJPS, n.G3, Karp 39, s.215).

16. aprillil 1998 allkirjastatud BALTNET-i raamlepingu järgselt rajati Leetu Regionaalne Õhuseire Koordinatsioonikeskus (RASCC). RASCC alustas tööd 1999. aasta oktoobris. RASCC võtab vastu, töötleb ning kuvab primaar- ja sekundaarradarite andmeid kolmes Balti riigis, algatab ja koordineerib kõigi radarite seireulatusse sattunud lennukite jälgimist ja tuvastamist ning koordineerib regionaalse informatsiooni vahetamist kolmandate pooltega. Integreeritud informatsioon võimaldab Balti riikide asjaomastel võimudel jälgida, tuvastada ja kontrollida lennuliiklust kogu regiooni õhuruumis. Lisaks RASCC-ile on Eestil, Lätil ja Leedul igaühel ka oma riiklik õhuseirekeskus, mis võtab vastu ja kuvab RASCC-is kolmerahvuselise meeskonna tööna kokku pandud üldist integreeritud õhuruumipilti ning on tagavarasüsteemiks RASCC-i avarii korral. Riiklike keskuste põhiülesandeks on rahvusliku õhuruumi puutumatuse jälgimine (Kaitsevägi, kodulk, 27.04.09).

Kellavere õhuseireradar on üks osa Eesti õhuseiresüsteemist ja on osa BALTNET-i ühisest radarseirevõrgust. Radaripositsioonide valikuga tegeles valitsuse seirekomisjon. Kellavere mägi Tamsalu lähedal oli sisuliselt kindel valik rajatava radari jaoks juba 1998. aastal, kui selle koha kiitsid heaks ka Norra spetsialistid. Asukoht võimaldab jälgida Kesk-Eestit ka madalatel kõrgustel (KJPS, f.KJPS, n.G3, Karp 25, s.134). Märtsis 2001 võitis riigihankekonkursi 3D kaugseire-radari ostmiseks USA kaitse-tööstuskorporatsioon "Lockheed-Martin Overseas Corporation" (Kaitseministeerium, kodulk, 05.04.09).

3.5.2. Ämari Lennubaas ja Õhuseiredivisjon

Lennubaasi ja ÕSD loomisele eelnes Ämari lennuvälja kasutusele võtmine Eesti KJ poolt. Ämari lennuvälja ehitas Nõukogude liit 1945. aastal varulennuväljaks. 1952. aastal võeti see kasutusele kui sõjaväe lennuväli. Põhiliselt baseerusid seal enne ülevõtmist hävituspommitajad Su-24 (Fencer) ja transpordilennukid An-12 (Cub) ja An-26 (Curl). Eesti

[53] Regional Air Initiative- Regionaalse õhuruumi Initsiatiiv.

Vabariik võttis Venemaalt lennuvälja üle 1992. aastal, ning KaMin omakorda Teede- ja Sideministeeriumilt vastavalt Vabariigi Valitsuse korraldusele nr. 323-k[55] 3. aprillist 1996. aastast. Kaitseministri käskkirjaga nr. 192 19. detsembrist aastast 1996 anti Ämari lennuväli ÕVS-i valdusesse. Ämari lennuväljas nähti tugevat potentsiaali kasutada seda edaspidi militaarlennuväljana, sest see asus strateegiliselt tähtsas kohas[56] mille läheduses olid ka raudteed. Lennuvälja olnuks otstarbekas kasutada varulennuväljana Tallinna lennuvälja asemel näiteks kaaperdatud lennukite puhul, kuna Tallinnas olnuks seda märksa ohtlikum teha. Lisaks sellele nähti, et Ämari lennuvälja arendamine soodustab Keila-Paldiski piirkonna arengut, vähendades pealinna koormatust. Ämari lennuvälja ümber olev looduslikult soodus keskkond (metsad) võimaldas vähendada mürafooni ja hõlbustas lennuvälja kaitse organiseerimist, kahjustamata tsiviilobjekte ja -elanikkonda. Kuna Eestis oli juba selleks ajaks võetud vastu poliitiline otsus saada NATO täisliikmeks, siis seoses Lennubaasi moodustamise ja lennuvälja käiku laskmisega avati õhuruum NATO poliitiliste huvide ja eesmärkide elluviimiseks, samuti seati eesmärgiks kasutada lennuvälja seoses majanduslike huvidega (KJPS, f.KJPS, n.G3, Karp nr. 20, s.103).

Tagamaks koostöövõimelisust NATO-ga anti ÕV-le 1997. aastaks mitmeid eemärke. Ämari lennuvälja infrastruktuurid ning lennuaparaatide teenindamine ja lennuaparaatide teenindamise maapealsed vahendid, lennuvälja maandumissüsteemid, lennuvälja ja lennuaparaatide side- ja navigatsioonivahendid, aga ka lennuvälja protseduurid tuli viia vastavusse NATO nõuetega. Lennuaparaadid, mis olid eraldatud koostööks NATO-ga, pidid saama varustatud koostöövõimeliste side- ja navigatsioonisüsteemidega, mis võimaldanuks neil töötada NATO tsiviil/militaar õhuliikluse kontrollsüsteemis. Püstitatud ülesannete lõppdaatumiks oli märgitud aastad 1999-2000. Paraku ei olnud tol momendil (aastal 1998) võimalik täita mitte ühtegi püstitatud ülesannetest, sest nende täitmiseks ettenähtud raha ja vahendeid polnud eelarvesse planeeritud (KJPS, f.KJPS, n.G3, Karp nr. 29, s.163).

15. mail 1997 asutati Lennubaas Ämarisse, mis on kuni tänaseni üheks kiiremini kasvanud struktuuriüksuseks ning mitmete rahvusvahelist kaalu omanud ühisõppuste ja lennuoperatsioonide toimumiskohaks. Lennubaasi esimeseks ülemaks sai Roman Timofejev (Kaitsevägi, kodulk, 24.04.09).

Ämari Lennubaasi nähti kui Eesti Vabariigi õhuseire- ja õhukaitsesüsteemi tugibaasi, millest võiks saada ka militaarvarustuse ladustamise -ja ümberlaadimisbaas ning eesmärk oli ka

[54] Vt. 2.4.
[55] RTI, 23.04.1996, 26, 542.
[56] Kolmnurk Tallinn-Paldiski-Ämari.

kasutada seda väljaõppekeskusena õhukaitseülesannete täitmiseks (KJPS, f.KJPS n.G3, Karp nr. 20 s.103).

Lennubaasile anti 1997. aastaks seoses NATO ja partnerriikide koostööga tähtis ülesanne: 1999. aasta lõpuks peab Lennubaas saavutama lennuaparaatide tankimise ja lennuaparaatide kütuse mahalaadimise oskuse NATO standardite järgi. Anti korraldus protseduurid ühtlustada ja hankida varustus, mis võimaldaks teenindada NATO operatsioonides osalevaid lennuvahendeid. Nagu ka Ämari lennuväljagi puhul, ei olnud püstitatud ülesannete täitmiseks eelarvesse raha planeeritud, seega 1998. aastal ei oldud võimelised neid ülesandeid täitma. ÕVS-il osutus sellises olukorras, kus tegevus polnud rahaliselt ja materiaalselt tagatud, võimatuks arendada Lennubaas koostöövõimeliseks aastaks 2000 (KJPS, f.KJPS, G3, Karp 29, s.163).

Vabariigi Valitsuse 7. septembri 1999.a. otsusega oli võetud suund muuta KaMin-i valitsemisalas asuv Ämari lennuväli tsiviil-militaarses ühiskasutuses olevaks lennuväljaks. Lennubaasi moodustamine Ämaris ja lennuvälja käikulaskmine oli oluline samm Eesti saamisel NATO täisliikmeks, millega avati Eesti Vabariigi õhuruum NATO poliitiliste huvide ja eesmärkide elluviimiseks (Eesti lennunduse riiklik arengukava 2000-2006).

Lennubaasil oli aasta 2000 alguse seisuga kasutada üks kerge side-luurelennuk Wilga-35A, kaks kerget transpordilennukit An-2, kaks kerget kopterit Mi-2 ja kolm plaanerit Blanic L-13 (KJPS, f.KJPS, n.GA, Karp 106, s.217).

31.12.2000 seisuga oli Lennubaasi nimekirjas 3 vanemohvitseri, 17 ohvitseri, 16 kaadriallohvitseri, 21 kaadrisõdurit, 3 KVA-d, 13 teenistujat ja töölist ning 51 ajateenijat (*ibid*).

Kuni aastani 2004 oli Lennubaas ka ajateenijate väljaõppekeskuseks, kus kutsealused õpetati välja ja jätkasid teenistust Lennubaasi sõjaväepolitsei eskadrillis ülesandega tagada baasi julgeolek ja kaitse. Peale viimase ajateenijatest allüksuse reservi arvamist 2004 kevadel moodustavad Lennubaasi isikkoosseisu tegevteenistuses olevad kaadrikaitseväelased ja tsiviilteenistujad (Kaitsevägi, kodulk, 24.04.09).

Kuna õhuseire mudel oli loodud ning Balti riikidel oli ühtne õhuseiresüsteem juba ehitamisel, siis oli vaja struktuurüksust, kes selle projektiga tegeleks. Sel põhjusel sai loodud ÕSD (Krüüner 2009). ÕSD asutati Vabariigi Valitsuse 29. aprilli 1997. a. korraldusega nr. 316-k[57] 1. jaanuaril 1998. aastal. Väeosa esimeseks ülemaks sai kapten Aivar Tuvik (Kaitsevägi, kodulk, 12.04.09). Alguses asus ÕSD Tallinnas ÕTD-ga samal territooriumil. Vabariigi

[57] RTI, 16.05.1997, 37/38, 575.

Valitsuse 13. märtsi 1998. a. määrusega nr. 51[58] „Kaitseväe struktuur ja paiknemine" kinnitati, et ÕSD hakkab paiknema Harju maakonnas Ämari lennuväljal.

Vastavalt ÕV kontseptsioonile allus ÕSD ÕV ülemale, ning selle koosseisu kuulusid radaripostid ja radarite remondi ja hoolduse inseneriteenistus. ÕSD põhiülesandeks oli ÕV juhtimiskeskuse tagamine radarpostidelt saadava õhuseireinformatsiooniga. ÕSD koosseisu kuulus veel Õhuseirekeskus (ASOC), mille ülesandeks oli radarpostidelt saadava info edastamine ÕJK-sse (Ämaris) ja RASCC-i (Leedus), lisaks infovahetus BALTNET võrgus (KJPS, f.KJPS, n.G3, Karp 39 s.215).

ÕV ülema 4. jaanuari 1999. aasta käskkirjaga nr. 1 viidi Õhuseirekeskus (ASOC) ja Regionaalse Õhuseire Koordinatsioonikeskuse (RASCC) Leedus asuv Eesti meeskond seoses teenistusliku vajadusega ÕVS-i koosseisust ÕSD koosseisu (KJPS, f.KJPS, n.GA Karp 106, s.217).

2001. aasta alguse seisuga oli ÕSD-l Lagedi-Soodevahe radarpostil 2 x P-37 2D primaarradarit ja üks Koren AS-tüüpi sekundaarradar. Radarid olid töös keskmiselt 5 tundi nädalas (*ibid*).

Esimesel jaanuaril 2001. aastal alustas tegevust õhusuveräänsuskeskus (praegune õhuoperatsioonide juhtimiskeskus). 21.aprill 2003 avati radarpost TPS-117[59], 6. aprillil 2004 avati radarpost ASR-8[60], 2004 aprillikuus lülituti NATINADS-i (Kaitsevägi, kodulk, 12.04.09).

2001. aasta alguse seisuga oli ÕSD hajutatud järgmiselt: ÕSD ülem, kantselei, personalijaoskond ja tagalajaoskond asus Rae vallas Soodevahe radarpostil; eelarve- ja rahandusjaoskond asus ÕVS-is aadressil Magasini 31 A, Tallinn; Õhuseirekeskus ja ÕSD tagalajaoskonna meditsiinigrupp asus Ämaris Lennubaasi territooriumil. Selline väeosa hajutatus raskendas oluliselt asjaajamist ning tekitas probleeme side ja transpordiga (KJPS, f.KJPS, n.GA Karp 106, s.217).

3.6 Otsus Õhutõrjedivisjoni kolimiseks Tapale

Vastavalt Vabariigi Valitsuse 24. mai 2002. aasta korraldusele nr 341-k[61] „Kaitseväe väeosade moodustamine, ümberformeerimine ja laialisaatmine" moodustati 1. veebruarist 2003.a. lahingutoetusüksuste väljaõppekeskus Tapa Väljaõppekeskus (edaspidi *Tapa VÕK*). Selle koosseisu läksid nii Suurtükiväegrupp, Pioneeripataljon, ÕTD, KV Keskpolügoon kui ka Tapa VÕK-i Staap.

[58] RTI, 20.03.1998, 28, 365.
[59] Kellaveres.
[60] Ämaris.

ÕTD jaoks tähendas see otsus seda, et ees seisis kolimine Tallinnast Tapale. ÕTD-s peatus ajateenijate väljaõpe 2002. aasta aprillikuus. Kuni 31. detsembrini 2003. a. paiknes väeosa Tallinnas ja alates 01. jaanuarist 2004. a paikneb ÕTD Tapal (ÕTD aastaraamat 2004:1). Alates 1. jaanuarist 2003 hakkas Magasini tänava sõjaväelinnakut haldama Luurepataljon, mis tegutseb seal tänase päevani.

Seoses eelseisva kolimisega Tallinnast Tapale oli teada, et ÕTD-st ei läheks Tapale umbes 50% kaaderkoosseisust, kellest suur osa olid ÕT ettevalmistusega spetsialistid, kelle kaotamine oleks väosale olnud korvamatu. Põhjused olid valdavalt sotsiaalse iseloomuga: kaadrikaitseväelaste lapsed käisid Tallinna koolides ja elukaaslased samuti Tallinnas tööl (KKRK, f.ÕTD, Karp nr. 4, K-8, s.7).

ÕTD tulevase asukohana kaaluti ja Jägala linnakut, mis oleks mõnedel põhjustel isegi parem variant olnud. Esiteks asus see strateegiliselt soodsas kohas: Tallinna suunal oli lihtsam (kiirem) reageerida, ning lisaks oli Jägala linnak soodsam ka sotsiaalsest aspektist, sest Tallinn jäi lähemale ja kaaderkoosseisu pereelu olnuks palju vähem häiritud kui Tapal elades. Peamised põhjused miks ÕTD kolis Tallinnast ära Tapale olid: Tallinnas sees oli väeosa tegutsemine häiritud- väljaõppega seotud autokolonnide liikumised linnast välja polügoonidele olid takistatud ning see piiranuks väeosa arengut, ning vastloodud Tapa VÕK-i koosseisusu kuulumine tähendas seda, et nüüd oli kolmel väeliigil- pioneeril, suurtükil ja õhutõrjel ühised väljaõpet tagavad elemendid (sööklad, laod jne). Ressursi kokkuhoiu mõttes oli otsus Tapale kolida arukas (Roosimägi 2009). ÕTD kolimisega Tapale avardusid tuntavalt väeosa arenemisvõimalused, sest väljaõppe läbiviimiseks on Tapal kõik eeldused loodud.

[61] RTL, 29.05.2002, 63, 967.

5. PERIOOD 2004-2008

5.1. Eesti ühineb NATO-ga: muutused Eesti õhukaitse loomisel ja arendamisel

Eesti liitus NATO-ga 29. märtsil aastal 2004. Sellest ajast alates võtame osa NATO kollektiivsest kaitsest ning õhukaitse loomisel ja arendamisel lähtutakse samuti Eesti NATO-liikmelisusest.

Pärast Balti riikide ühinemist NATO-ga integreeriti BALTNET NATO õhukaitsesüsteemi NATINADS. NATO õhukaitsesüsteemi osana on BALTNETi ülesandeks lisaks õhuseirele ka lennujuhtimine ja õhuturbeoperatsioonide taktikaline juhtimine (Kaitsevägi, kodulk, 24.04.09).

Balti riikide õhuturbemissioon algas 2004. aasta 1. aprillil, kui Leedus alustasid patrull-lende Belgia lendurid hävitajatega F-16. Korraga asub Leedus Zokniai lennuväljal neli hävitajat, viis-kuus pilooti ning 50–120 maapealse teenindava personali liiget (Postimees, kodulk, 06.05.09).

Eesti, Läti ja Leedu peavad 2011. aastaks jõudma selgusele, kes ja kuidas hakkab Balti riikide õhuruumi turvama pärast 2018. aastat. Kuni selle ajani on NATO andnud põhimõttelise nõusoleku turvata Balti riikide õhuruumi oma hävitajatega, kuigi mitu NATO liikmesriiki on juba vaikselt avaldanud vastuseisu sellele, et nad peavad oma taskust kinni maksma Balti riikide õhuruumi turvalisuse (Postimees, kodulk, 06.05.09).

Vabariigi Valitsuse 2005. aasta 18. jaanuari määrusega nr. 10[62] kehtestati „Sõjalise kaitse strateegiline kava", mille eesmärk oli kinnitada Eesti sõjalise riigikaitse arendamise ja rakendamise põhimõtted pärast liitumist NATO ja Euroopa Liiduga 2004. aastal. Kõnealuse määruse kehtivusajal on riigikaitse arendamise peamiseks prioriteediks riigikaitse integreerimine NATO kollektiivse kaitse süsteemi. Sõjalist riigikaitset korraldavatele struktuuridele on ülesandeks pandud kas iseseisvalt või koos liitlastega tagada mitmete põhivõimete pidev ja kvaliteetne olemasolu. Prioriteetuse järjekorras oli esimese nõudena tagada õhukaitse (sh õhuseire ja õhuturve) teostamise võime Eesti õhuruumi puutumatuse demonstreerimiseks.

[62] RTI, 25.01.2005, 5, 17.

5.2 Õhutõrjepataljon tänapäeval

ÕTD ülesanded 2004. aastaks olid moodustada ja välja õpetada brigaadi ÕTD elemendid kahuripatarei automatiseeritud tulejuhtimisega ning valmistada ette raketiväljaõppeks programmid, kavad, õpikud ja metoodiline materjal (ÕTD aastaraamat 2004:1).

Vabariigi Valitsuse 13. märtsi 2008. a korraldusega nr. 140[63] tuli formeerida 1. juuliks 2008. a lahingteenindustoetuse väljaõppekeskus Tapa VÕK ümber järgmisteks väeosadeks[64]: Suurtükiväegrupp, Õhutõrjepataljon[65] ja Pioneeripataljon.

Tänapäeval koosneb ÕTP ÕT-koolist, ÕT-kahuripatareist, ÕT-raketipatareist ning tulejuhtimis- ja tagalapatareist. Pataljoni staap võib koosneda sektsioonidest. ÕT kahuri- ja raketipatareide rahuaja ülesanneteks on ajateenijate väljaõppe läbiviimine ja koostöös teiste väe- ja allüksustega ÕT-üksuste õppekogunemiste läbiviimine[66].

ÕTD-l puudub endiselt polügoon ÕT-relvadest laskmiseks. Kaitseministri 23. mai 2007 käskkirjaga nr 213 algatati laskevälja leidmise programm, mis kannab nimetust „Õhutõrje ja suurtükiväe (merele orienteeritud) laskmisvõimaluste ning mereväe väljaõppe läbiviimiseks võimalike asukohtade selgitamine" (ÕSMAAP). ÕSMAAP-i raames on analüüsitud kaheksa merele orienteeritud KJ ÕTD ja suurtükiväegrupi võimaliku harjutusala - Aseri, Juminda, Letipea, Rutja, Kõpu, Nõva Ristinina, Nõva Liivanina ja Sõmeri- sobivust. Keskkonnamõju strateegilise hindamise (KSH) käigus on selgunud, et Aseri ja Juminda harjutusalad ei ole kasutatavad (Kaitseministeerium, kodulk, 04.05.09). Lisaks on see programm pälvinud uuritavate alade läheduses elavate inimeste teravat kriitikat.

Tänaseks päevaks on ÕTP-l kasutada väga lühikese maa ÕT-rakettrelvastus Mistral, millele ajateenijate väljaõpe käivitub 2009. aasta suvel. Mistralide hankimisest räägiti juba 1993. aasta dokumentides. Põhjus miks selle hankega nii kaua läks, oli poliitilise tahte, samuti selge ettekujutuse puudumine ja võib-olla polnud varem ka aeg küps (Roosimägi 2009). Samuti polnud varem sellele relvasüsteemile eksperte ja raha kuskilt võtta (Krüüner 2009).

5.3 Õhuvägi tänapäeval

Tänapäeval on Eesti ÕV ülesandeks kontrollida riigi õhuruumi ning tagada strateegiliste objektide õhukaitse. ÕV prioriteet on õhuseire ja vastuvõtva riigi toetuse osutamine, ÕV vastutab kõigi õhuoperatsioonide eest Eestis. Kaasaegne õhuseiresüsteem võimaldab koostööd integreeritud NATO õhukaitsesüsteemiga, samuti peab ÕV suutma osutada õhusõidukitele

[63] RTL, 26.03.2008, 23, 365.
[64] Kõik paiknemisega Tapal.
[65] Põhjus miks varasem ÕTD nimetati ümber ÕTP-ks peitus selles, et ingl. k. tähendab sõna „divisjon" diviisi, ning see tekitas välisriikidele palju segadust ÕTD suuruse määratlemisel.
[66] RTL, 23.12.2008, 100, 1424.

standardite kohast teenindust vastuvõtva riigi nõuetest lähtuvalt. ÕV ülema alluvuses on ÕVS, Ämaris paiknev ÕSD ja Lennubaas vastuvõtva riigi toetuse vajaduste täitmiseks ning väike lennuväeüksus, mis on mõeldud piiratud mittesõjalise toetuse osutamiseks maaväele. ÕV struktuur on rahu-, kriisi- ja sõjaajal suures osas muutumatu, sest ÕV koosneb enamuses kaadrikaitseväelastest (Kaitsevägi, kodulk, 27.04.09).

Tänapäeval on ÕVS-i koosseisus kuus osakonda: Personaliosakond, Operatiivosakond, Tagalaosakond, Rahandusosakond, Sideosakond, Luureosakond. ÕVS-i koosseisu kuulub ka ÕV juhtimiskeskus, mille funktsiooniks on ÕV missioonide analüüs, õhuruumi korraldamine, õhukaitse-, õhuründe- ja õhutranspordi operatsioonide läbiviimise planeerimine ja juhtimine. Staabi töö olulisemateks funktsioonideks on alluvate üksuste alalise lahingvalmiduse tagamine, olukorda iseloomustavate andmete pidev kogumine ja analüüs, operatsioonide ja tegevuse planeerimine, ÕV juhtimise ja väljaõppe korraldamine (Kaitsevägi, kodulk, 12.04.09).

2006 alustati Lennubaasis koostöös ÕSD-ga kvalifitseeritud sihitajate koolitamist. Alates aastast 2005 mehitab Lennubaas ISAF koosseisus olevat Kabuli rahvusvahelise lennuvälja perrooniteenistuse meeskondasid (ESTCON KAIA CST). Lennubaasi olulisemateks funktsioonideks vastavalt KJ keskpikale arengukavale on miinimumnõuetele vastava õhuturbe (Quick Reaction Alert) ja rahvusvahelise koostöö tagamiseks vajaliku vastuvõtva riigi toetuse (Host Nation Support) väljaarendamine. Operatsiooniliselt toetab Lennubaas koos lennuülesandeid planeeriva ja toetava struktuuriga KV tegevusi. Samuti on Lennubaas võimeline toetama Eesti tsiviilstruktuure erinevate operatsioonide läbiviimisel (Kaitsevägi, kodulk, 24.04.09). Lennubaasi struktuuri kuuluvad baasi staap, lennugrupp, lennuväljatoetusgrupp ning ÕV väljaõppe- ja treeningkeskus[67].

Ämaris paikneva ÕSD ülesanne on Eesti Vabariigi õhuruumi ja selle lähiümbruses lendavate objektide avastamine ja identifitseerimine, kasutades kõiki üksuse kasutuses olevaid seire- ja sidevahendeid, olles osa NATO integreeritud õhukaitsesüsteemist NATINADS. ÕSD peamiseks tegevuseks peale tehniliste süsteemide käitamist on informatsiooni kogumine ja töötlemine, mis on saadud raadiolokatsiooniliste seirevahendite abil, püüdur-hävituslennukite pardalt vaatluslendude ajal ning teistest õhuruumi jälgivatest sensoritest (Kaitsevägi, kodulk, 12.04.09). ÕSD struktuuri kuuluvad divisjoni staap, tagalakompanii, õhuseire insener-tehniline kompanii ja õhuoperatsioonide juhtimiskeskus (RTI, 04.12.2008, 50, 279).

2. märtsil aastal 2007 kirjutasid kolme Balti riigi valitsused alla Balti õhuseirevõrgu ja juhtimise arendamise kokkuleppele. BALTNETi eesmärgiks seati toetada Eesti Vabariigi,

[67] RTI, 04.12.2008, 50, 279.

Läti Vabariigi ja Leedu Vabariigi õhuruumi suveräänsuse tagamist, kasutades selleks jätkuvalt riigisiseseid ja ühiseid õhuseirevahendeid ja õhuruumi juhtimissüsteeme ning aidates sel viisil kaasa NATO õhuruumi puutumatuse säilimisele[68].

Alates 2008. aastast on Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste Kõrgemas Sõjakoolis võimalik omandada ÕV eriala. Samal aastal alustas Kõrgema Sõjakooli põhikursusel õpinguid 24 kadetti, kellest kuus ÕV õppesuunal. Lennuväljaohvitseri ning radari- ja sideohvitseri eriala valinute õppeaeg on kolm ja pool aastat, erialaõpe viiakse läbi koostöös Tartu Lennukolledžiga. Õppekava edukas läbimine võimaldab täita ÕV ohvitseri ülesandeid lennundustegevust tagavas või side- ja navigatsiooni valdkonnas. (Kaitsevägi, kodulk, 05.05.09).

5.4 Eesti õhukaitse lähitulevik

Vabariigi Valitsuse 27. märtsi 2004. a korraldusega nr 212-k[69] kinnitatud „Kaitsejõudude struktuuri ja arenguplaan kuni aastani 2010" olid sõjalise riigikaitse arendamise prioriteetidena lisaks teiste seas ära märgitud õhukaitse (sh õhuseire ja õhuturbe) teostamise võime Eesti õhuruumi puutumatuse demonstreerimiseks. ÕV arendamisel ajavahemikul 2005-2010 olid prioriteetid õhuseiresüsteemist ja õhuturbevõimekusest koosnev õhuruumi kontrolli süsteemi väljaarendamine ning selle ühendamine NATO integreeritud õhukaitsesüsteemiga (NATINADS) ning sõjalise abi vastuvõtuks vajaliku lennuvälja (Ämari) ja muu koostöövõimelise infrastruktuuri väljaarendamine. Alaperioodi 2008–2010 olulisemate hangete hulka oli määratud ka 3D keskmaaradari hange kogusummas 130 miljonit krooni ja lennuvälja eritehnika kogusummas 90 miljonit krooni.

Sõjalise kaitse arengukava 2009-2018 näeb Eestile õhuturbe valdkonnas ette jätkata omapoolseid investeeringuid selleks, et võimaldada õhuturbe teostamist hävitajate baseerumisega Ämari Lennubaasis. Planeeritud on kanda õhuturbe teostamisega seonduvad kulud liitlastega kokkulepitud mahus. Jätkuvalt on oluline omada läbi õhuturbevõime NATO liitlaste nähtavat kohalolekut Eesti territooriumil ja õhuruumis. Sõjalise riigikaitse prioriteediks on õhukaitse tagamiseks vajalike väevõimete välja arendamine. Arengukava kohaselt arendatakse välja piiratud mahus mobiilne keskmaa ÕT-võime ja tugevdatakse olemasolevat maaväe lähimaa ÕT-võimet läbi täiendavate relvasüsteemide hanke ja uute ÕT-üksuste loomise. Antud võime tarbeks moodustatakse eraldi üksus ÕV koosseisus. Arengukava kohaselt plaanitakse suurendada olemasolevate raketikomplekside arvu nii

[68] RTII, 15.11.2007, 20, 60.

brigaadis, kui ka luua täiendavaid ÕT-üksuseid kaitseringkondades (Kaitseministeerium, kodulk, 06.05.09).

Hetkel ÕTP väljaõppes kasutatavad kahurid ZU-23-2 jäävad brigaadikindral Roosimäe hinnangul relvastusse veel 20-25 aastaks ehk umbes aastani 2030. Kõne alla võib tulle nende moderniseerimine Soome eeskujul, lisades kahuritele öösel tegutsemise võimekuse ning asendades seaduri töö elektrooniliste seadmetega, mis arvutavad ise laskmiseks vajalikke parameetreid (Roosimägi 2009).

[69] RTL, 16.04.2004, 40, 667.

KOKKUVÕTE

Eesti õhukaitse areng peegeldab hästi kogu Kaitseväe arengut. 1990-date alguses valitses puudus absoluutselt kõigest- polnud raha, infrastruktuure, pädevaid ohvitsere kes õhukaitsega tegeleks ja poliitilist tahet. Suur probleem oli veel kõik Vene vägede väljaviimisega seonduv ja Vene armeest maha jäävate, aga Kaitseväele vajaminevate sõjaväeobjektide määratlemise ja kasutusele võtmisega.

Esimene õhukaitseüksus, praeguse Õhutõrjepataljoni eelkäija Üksik Raadiotehniline Õhukaitsepataljon, loodi 1992. aastal. Samas enne 1996. aastat Eestis õhutõrjeväljaõpet sisuliselt ei eksisteerimud. Pärast Iisraeli relvatehinguga saadud 23 mm kahurite kasutusele võtmist sai alles hakata läbi viima õhutõrjeväljaõpet. Suureks abiks eestlastest õhutõrjujate väljakoolitamisel oli koostöös soomlastega toimunud Viro-projekti, mis kestis aastatel 1996-2003. Võib väita et praegusel ajal on vanemate õhutõrjujate seas selgelt ülekaalus nö. ”Soome koolkond”, kes said oma teadmised paljuski Viro-projektist.

1994. aasta paiku pandi juba alused Balti riikide koostööle, mida me tänasel päeval teame BALTNET-i nime all. Tänaseks päevaks on see süsteem juba ennast tõestanud ja käib tihe infovahetus Baltiriikide vahel õhupildi jagamise alal.

2004. aastal võeti Eesti NATO, mille poole oli pärast taasiseseisvumist kogu aeg pürginud, liikmeks. Eesti jaoks tähendas liitumine selle maailma suurima sõjalise organisatsiooniga seda, et nüüd tuli õhukaitse arendamisel arvestada70 süsteemide ühildamisega NATO vastavatesse süsteemidesse. BALTNET-i jaoks tähendas liitumine NATO-ga ühinemist NATO õhukaitsesüsteemiga, mis kannab nime NATINADS.

Seoses NATO-sse astumisega tuli päevakorda ka õhuturbe teostamise küsimus hävituslennukitega. Praegu teostavad Eesti kohal õhuturvet erinevad NATO riigid rotatsiooni korras, kuid nähtavasti ei tee nad seda igavesti, ning Eesto on öelnud välja, et õhuturvet ollakse võimelised ise läbi viima aastaks 2018.

[70] Sellega arvestati ka enne lootuses et Eesti saab NATO-sse..

SUMMARY

Estonia has been independent for almost 18 years, and since the beginning Estonia has been developing its air defence capabilities. In the early 90`s, we had a lot of problems with building up the army and air defence because we had a lack of competent officers, political will and financial resources. Before 1996, there was no air defence training, because were not special weapons. After Estonia got 23 mm AD cannons from Israel, we obtained the chance to teach Air Defence units. Today, Estonia belongs to NATO and is doing cooperation with the Baltic States and other allies in BALTNET and other similar projects. In the year 2008, Estonia got man-portable air defence weapons called “Mistral” and it brought the quality of Estonian air defence to a whole new level. In the future, Estonia and probably the other Baltic states, will buy some fighters, so we can protect our airspace and carry out air policing.

KIRJANDUS

Raamatud

Werrell, P. K. 1988. Archie, Flak, AAA and SAM. Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Press.

Finlan, A. 2003. The Gulf War 1991. Suurbritannia: Osprey Publishing.

Ernits, H. 1998. Valik sõjandustermineid. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Pärn, J., Hergauk, M., Õun, M. Võõrväed Eestis 20. sajandi lõpukümnendeil. Tallinn: Sentinel.

Kivimäki, J. 2004. Viro-projekti, 1996-2003: raportti Suomen puolustusvoimien johtaman projektin toiminnasta Viron maanpuolustuksen kehittämiseksi. Helsinki: Pääesikunnan Kansainvälinen osasto.

Marran, M., Vungo, E. 1999. Eesti pöördub läände. Laari Valitsus. Kohtla-Järve: Avita.

Artiklid

Loemaa, V. 1997. Kas ja missugune õhukaitse Eestile. – Sõdur, märts, lk 12.

Loemaa, V., Tupp, E., Kõrda, T. 1997. Õhuväe osa tasakaalustatud kaitseprogrammis. – Sõdur, jaanuar, lk 14.

Väli, T. 1998. Maailma parim õhutõrjesuurtüki Sergei imitaator on Eestis. – Sõdur, märts/aprill, lk 33-36.

Kogumikus ilmunud artiklid

Raudvassar, M. 2004. Õhukaitse suurtükiväegrupp 1928-1940. – KVÜÕA toimetised 3/2004. Koost. A. Saumets ja K. Kalling. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lill, H. 2007. 18-kuuline ajateenistus, kuninglik kaardivägi jpm.- Kaitseministeerium 2008. Valik riigikaitsealaseid artikleid II. Koost: Kaitseministeerium. Tallinn: Ecoprint.

Uurimustööd

Roosimägi, U. 1999. Diplomitöö „Eesti Kaitsejõudude õhutõrje loomine ja arendamine", Tapa.

Raudvassar, M. 2009. Käsikiri autori valduses.

Salo, U. 2005. Magistritöö „Eesti Kaitseväe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal", Tartu.

Õppematerjalid

ÕTD, 2007. Õppematerjal „Maaväe üksuste õhukaitse planeerimise ja kasutamise põhimõtted", Tapa.

ÕTD, 1998. Õppematerjal „Õhutõrje kahuripatarei lahingumäärustik", Tapa.

ÕTD, 2008. Õppematerjalid 2. ÕTOEK-le, Tapa.

Internetileheküljed

Militerm. < http://mt.legaltext.ee/militerm/>, (12.04.09).

Wikipedia. Hot air balloon, <http://en.wikipedia.org/wiki/Hot_air_balloon>, (12.04.09).

Wikipedia. Anti-aircraft warfare, <http://en.wikipedia.org/wiki/Air_defence>, (12.04.09).

Loide, R-K. 2005. Õhutõrje. Horisont kodulk, <http://www.horisont.ee/arhiiv_2003_2006/artikkel494_486.html>, (25.04.09).

Wikipedia. S-300 (missile), < http://en.wikipedia.org/wiki/S-300_(missile)>, (09.05.09).

Wikipedia. Man-portable air-defence systems, <http://en.wikipedia.org/wiki/MANPAD#Second_generation >, (09.05.09).

Wikipedia. NASAMS, <http://en.wikipedia.org/wiki/NASAMS>, (07.05.09).

Eesti Kaitseväe värbamiskeskus, 2008. Kaitseväe ajalugu, <http://www.vk.kra.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=65>, (18.04.09).

Eesti Päevaleht. 2000. Kuidas hindate täna 1993. aasta Iisraeli relvatehingut?, <http://www.epl.ee/?artikkel=62382>, (12.04.09).

Wikipedia. Iisraeli relvaost, <http://et.wikipedia.org/wiki/Iisraeli_relvaost>, (20.04.09).

Kunnas, L. 2008. Leo Kunnas: 35 viga Eesti iseseisva kaitsevõime arendamisel. Eesti Ekspressi kodulk, <http://www.ekspress.ee/2008/02/07/eesti-uudised/989-leo-kunnas-35-viga-eesti-iseseisva-kaitsevoime-arendamisel>, (20.04.09).

Eesti Kaitsevägi, <http://www.mil.ee/?menu=maavagi&sisu=otd>, (20.04.09).

Keskpolügoon. Kaitseväe Keskpolügoon, Üldinfo, <http://harjutusvali.mil.ee/client/default.asp?wa_id=702&wa_object_id=1>, (06.04.09).

Eesti Kaitsevägi. Eesti Õhuväe ohvitser juhib kolme Balti riigi ühtset õhuseiresüsteemi, <http://www.mil.ee/?id=911>, (27.04.09).

Kaitseministeerium. Õhuvägi. Faktid ja arvud, <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=148>, (05.04.09).

Eesti Kaitsevägi. Lennubaas, <http://www.mil.ee/?menu=ohuvagi&sisu=lb>, (24.04.09).

Eesti Kaitsevägi. Õhuseiredivisjon, <http://www.mil.ee/?menu=ohuvagi&sisu=oseire>, (12.04.09).
Eesti Kaitsevägi. Balti õhuseiresüsteem- BALTNET, <http://www.mil.ee/?menu=ohuvagi&sisu=baltnet>, (24.04.09).
Kuimet, P. 2007. Balti taevasse võivad tulla omad hävitajad. Postimehe kodulk, <http://www.postimees.ee/180907/esileht/siseuudised/283652.php>, (06.05.09).
Postimees, 2007. Juhtkiri: Selge pilk taevasse. Postimehe kodulk, <http://www.postimees.ee/180907/esileht/arvamus/283636.php>, (06.05.09).
Kaitseministeerium, 2009. Õhutõrje, suurtükiväe ja mereväe asukohtade arendusprogramm (ÕSMAAP). Kaitseministeerium, <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=443 >, (04.05.09).
Eesti Kaitsevägi. Mis on õhuvägi?, <http://www.mil.ee/?menu=ohuvagi&sisu=ov >, (27.04.09).
Eesti Kaitsevägi. Õhuväe Staap, <http://www.mil.ee/?menu=ohuvagi&sisu=ovstaap >, (12.04.09).
Eesti Kaitsevägi. 2008. Kõrgemas Sõjakoolis algab ühtlustamiskursus, <http://www.mil.ee/?id=2433>, (05.05.09).
Kaitseministeeriumi kodulk, <http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/Sojalise_kaitse_arengukava_seletav_osa.pdf >, (06.05.09).

Õigusaktid

Kaitseväe juhataja 09.08.2007. a käskkiri nr 198.
Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad 1996. - RTI, 16.05.1996, 33, 684.
Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus Eesti Vabariigi kaitsejõudude moodustamise kohta. - RT, 20.09.1991, 30, 355.
Eesti Vabariigi territooriumil endise NSV Liidu relvajõudude halduses olevate hoonete, rajatiste, relvastuse, lahingutehnika, varustuse ja muu vara Eesti Vabariigi omandiks kuulutamise kohta. - RT, 19.10.1992, 40, 537.
Eesti Vabariigi Valitsuse määrus Üksik-jalaväepataljoni ja Üksiku Raadiotehnilise Õhukaitsepataljoni moodustamise kohta. - RT, 15.06.1992, 23, 324.
Eesti Vabariigi Valitsuse korraldus 31.10.1991 nr 404-k. – RTI 01.06.2002.
Väeosade moodustamine, ümberformeerimine ja paiknemine - RT I 1995, 18, 240; 1996, 25, 519; 49, 953.

Kaitseväe keskpolügooni asutamine ja esialgse asukohavaliku kinnitamine - RTL, 30.10.2001, 118, 1701.
Väeosade moodustamine, ümberformeerimine ja paiknemine - RTI, 16.05.1997, 37/38, 575.
Kaitseväe struktuuri ja paiknemise kinnitamine - RTI, 20.03.1998, 28, 365.
Ämari lennuvälja üleandmine Kaitseministeeriumi valitsemisele - RTI, 23.04.1996, 26, 542.
Kaitseväe väeosade moodustamine, ümberformeerimine ja laialisaatmine - RTL, 29.05.2002, 63, 967.
Sõjalise kaitse strateegiline kava - RTI, 25.01.2005, 5, 17.
Kaitseväe väeosade ümberformeerimine - RTL, 26.03.2008, 23, 365.
Õhutõrjepataljoni põhimäärus - RTL, 23.12.2008, 100, 1424.
Kaitseväe põhimäärus - RTI, 04.12.2008, 50, 279.
Eesti Vabariigi Valitsuse, Läti Vabariigi Valitsuse ja Leedu vabariigi Valitsuse Balti õhuseirevõrgu ja juhtimissüsteemi arendamise kokkulepe - RTII, 15.11.2007, 20, 60.
Kaitsejõudude struktuuri ja arenguplaani kuni aastani 2010 - RTL, 16.04.2004, 40, 667.

Arhiivimaterjalid

1. Kirde Kaitseringkonna arhiiv. Fond Õhutõrjedivisjon. Nimistu alaline. K-35.
2. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon. Karp 2. Säilik 106-216.
3.Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon 2001. Karp 15.
4. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon. Säilik 2.
5. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap. Nimistu Õhuväe Staap 1993. Säilik 4.
6. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap. Nimistu Õhuväe Staap. Karp 7. Säilik 9.
7. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap 1996. Karp 7.
8. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap 1993. Karp 4 lk 6.
9. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon 1994. Karp 17. Säilik 36.
10. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon 1994. Karp 17. Säilik 35.
11. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap. Nimistu Õhuväe Staap. Karp 6. Säilik 9.

12. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon. Karp 2. Säilik 2.
13. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon 2001. Karp 15 lk 2.
14. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap. Karp 4. Säilik 7 lk 1-4.
15. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap. Karp 6. Säilik 9.
16. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap. Karp 12. Säilik 17.
17. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja 1994 kk.
18. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon. Karp 42. Säilik 85.
19. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap. Karp 3. Säilik 6.
20. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap. Karp 4. Säilik 7 lk 5.
21. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon. Karp 33. Säilik 60.
22. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Operatiivosakond. Karp 7. Säilik 30.
23. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Operatiivosakond. Karp 16. Säilik 63.
24. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap 1996. Karp 7. Säilik 9.
25. Kirde Kaitseringkonna arhiiv. Fond Õhutõrjedivisjon. Nimistu C. K-8. Säilik 7.
26. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap 1997. Karp 9. Säilik 10.
27. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Operatiivosakond. Karp 29. Säilik 163.
28. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Kaitseväe juhataja administratsioon 1994. Karp 106. Säilik 217.
29. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Operatiivosakond. Karp 39. Säilik 215.
30. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Õhuväe Staap 1998. Karp 8. Säilik 9.
31. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Operatiivosakond. Karp 25. Säilik 134.
32. Kaitsejõudude Peastaabi arhiiv. Fond Kaitsejõudude Peastaap. Nimistu Operatiivosakond. Karp 20. Säilik 103.
33. Kirde Kaitseringkonna arhiiv. Fond Õhutõrjedivisjon. Karp 4. K-8. Säilik 7.

Intervjuud

Roosimägi, U. Erukaitseväelane. 2009. Intervjueerinud autor 13. aprillil Lehtses. Helisalvestus autori erakogus.

Krüüner, T. Eesti Lennuakadeemia, Õhusõiduki juhtimise osakonna juhataja. 2009. Intervjueerinud autor 17. aprillil Tartus. Käsikirjaline salvestus autori erakogus.

Nõmm, T. Kaitseministeeriumi hangete osakonna nõunik. 2009. Intervjueerinud autor 20. aprillil interneti vahendusel. Käsikirjaline salvestus autori erakogus.

Muu

Õhuväe kontseptsioon 1995.

Eesti NATO lävepakul. 80-aastane Eesti Kaitsevägi. 1999. Tallinn.

Eesti lennunduse riiklik arengukava 2000-2006.

Õhutõrjedivisjoni aastaraamat 2004.

LISA 1

23 mm õhutõrjekahur ZU-23-2

- Kaliiber: 23 mm
- Kahuri kaal: 950 kg
- Efektiivne laskekaugus õhusihtmärkide pihta: 1800 m
- Tehniline laskekiirus: 18-22 lasku/s
- Mürskude kogus: 50 x 2 (kummaski kastis 50)

(Allikas: Kaitseväe kodulehekülg www.mil.ee).

LISA 2

Väga lühikese maa õhutõrje raketikompleks Mistral

- Raketi kaal: 23,5 kg
- Kolmjala kaal: 23,5 kg
- Laskevalmis seadmine transpordiasendist alla 2 minuti
- Efektiivne laskekaugus: 5 km
- Raketi maksimumkiirus: Üle 2,5 Mach
- Tabamistõenäosus: 93%
- Manöövrivõimelisus: üle 25G

(Allikas: Kaitseväe kodulehekülg www.mil.ee).

LISA 3

Mistral kinnitatuna maastikuautole Unimog („PAMELA”)

(Allikas: internet)

LISA 4

Kronoloogia

- 01.04.1990- luuakse Lennuamet

- 03.09.1991- EV Ülemnõukogu otsus moodustada Kaitsejõud
- 31.10.1991- EV Ülemnõukogu otsus moodustada KJPS
- 16.12.1991- KJPS ül KK nr 13 loodi vanemohvitser-Lennuväe peaspetsialisti ametikoht, kuhu määrati kolonel Teo Krüüner

- 13.04.1992- moodustatakse KaMin, reaalne moodustamise algus mõni kuu hiljem
- apr. 1992- kuni okt. 1992 luuakse KJPS I osakonna (operatiivosakond) koosseisus õhukaitsegrupp, kuhu hakkab kuuluma kolm töötajat
- 22.05.1992- VV määrus nr 115 moodustatakse ÜRÕP
- 27.07.1992- KJPS ülemaks saab kolonel Ants Laaneots
- aug. 1992- projekt: „EV õhukaitse kontseptsioon"
- okt. 1992-kuni veeb. 1993 Õhukaitsegrupi baasil luuakse V osakond (õhukaitseosakond), mille koosseisus oli samuti kolm töötajat
- dets 1992- projekt: „EV õhukaitse kontseptsioon" täiustatud variant
- dets 1992- projekt: „EV õhukaitse kattekava"

- 13.04.1993- Eesti lennunduse arengu kontseptsioon
- 04.05.1993- 04.12.1995 KV juhataja Aleksander Einseln
- 1993- EV Õhujõudude loomise kava. Eestil on olemas 2xL-410
- 1993- dok. "Eesti Õhuruumi Kasutamise Kontrolli ja Lendude Juhtimise Ühtse Riikliku Süsteemi Kontseptsioon"
- 1993- loodi Tartu lennukolledž, millega pandi alus lennundusalase hariduse andmisele Eestis.
- 1993- Eestil oli ainult 2 märkimisväärset radarit Tlnas, mis ei võimaldand kontrollida õhuruumi

- 1994 Eesti ühineb PfP-ga

- 04.02.1994- KVJ KK nr 13 määrati ametisse Õhuväe ülem. Õhuväe kui iseseisva väeliigi taasloomine.
- 13.04.1994- moodustatakse Õhuväe staap
- 1994- Iisraeli relvatehing: Eesti saab 50 ZU-23-2
- 31.08.1994- Vene väed lahkuvad Eestist
- 1994- võetakse vastu põhimõtteline otsus rajada Balti riikide integreeritud õhuseiresüsteem (BALTNET)
- sept. 1994- „Eesti integreeritud radarseiresüsteemi" projekti üldine kirjeldus

- 1995- Eesti ühineb PARP-iga (Planeerimis- ja ülevaateprotsess)
- 16.01.1995- VV korraldus nr 29-k moodustati Eesti integreeritud radarseiresüsteemi väljatöötamise koordineerimise valitsuskomisjon
- 01.03.1995- KVJ kinnitab Õhuväe tegevust reguleeriva "Õhuväe kontseptsiooni"

- 1996– Ameerika Ühendriikide valitsus otsustab laiendada oma Regionaalse Õhuruumi Initsiatiivi (RAI) ka Balti riikidele
- 1996- Eesti esitas NATO-le dokumendi intensiivseks dialoogiks (õhuseiresüsteemide alal pigem)
- 1996- algab Viro-projekti
- apr. 1996- ÜRÕP saab 23mm ÕT kahurid Bulgaariast, algab sisuline ÕT väljaõpe

- apr. 1997– Balti riikide kaitseministrid otsustavad asutada regionaalse õhuruumi seireandmete koordinatsioonikeskuse (RASCC) Karmelavas, Leedus
- 01.05.1997- ÜRÕP nimetatakse ümber Õhutõrjedivisjoniks
- 15.05.1997- asutatakse Ämari lennubaas
- 10.08.1997- ÕTD läheb Maaväe koosseisu

- 01.01.1998- luuakse Õhuseire Divisjon
- 01.10.1998- ÕTD saab väeosa lipu

- 06.06.2000- Leedus Karmelavas avatakse Regionaalne Õhuseire Koordinatsioonikeskus (RASCC)

- 03.07.2000- eesti meeskond alustas 24-tunnist lahingvalveteenistust RASCC-is
- 11.10 2000- avatakse Eesti õhuseirekeskus Ämaris
- 20.10.2000- Ämaris avati ASOC, alustatakse 8-tunnist lahingvalveteenistust

- 2001- tegevust alustab õhusuveräänsuskeksus (praegune õhuoperatsioonide
- märts 2001- riigihanke 3D kaugseireradari ostuks võidab USA korp.Lockheed-Martin

- 2002- otsustatakse ÕTD kolimine Tapale

- 2003- lõpeb Viro-projekti
- 21.04.2003- Kellaveres avatakse õhuseire radar

- 01.01.2004- kogu ÕTD hakkab paiknema Tapal, enne oli Tallinnas. Infrastruktuurid lähevad üle Luurepataljonile.
- 29.03.2004- Eesti saab NATO täisliikmeks
- 02.04.2004- BALTNET ühendatakse NATO õhukaitsesüsteemiga (NATINADS);

- 2005- raskekuulipildujate Browning hange
- 2007- algab ÕSMAAP
- 2008- Eestisse saabuvad raketikompleksid Mistral, väljaõpe algab 2009 suvel